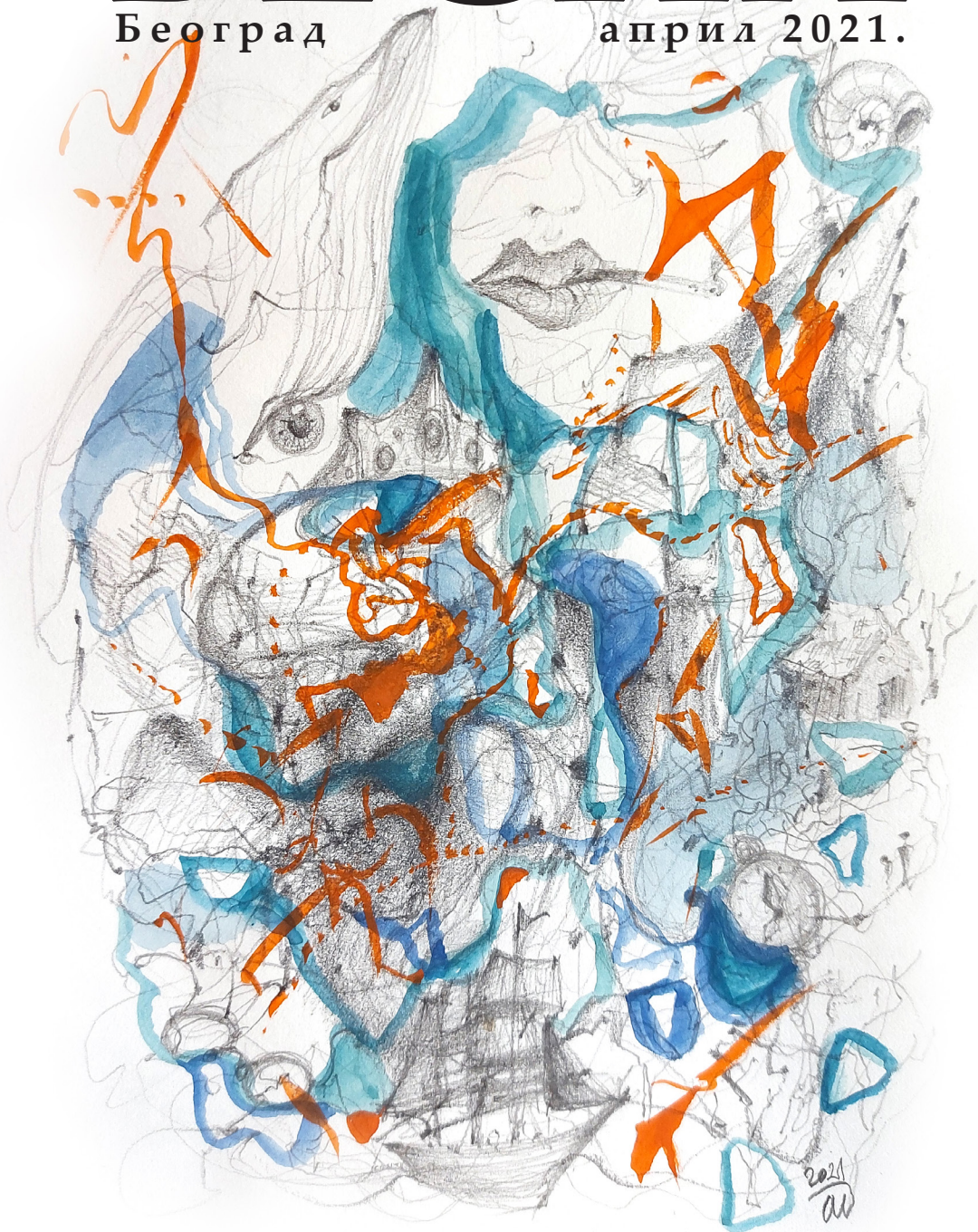

Студентски књижевни лист

ВЕСНА

Београд

април 2021.

С А Д Р Ж А Ј

Нежни плес једног цина (Предраг Нуркић)	5
Поезија:	
Револуционарна ротација (Марина Радан)	9
Пролеће месечара 3/3 (Мирко Кекић)	10
Око своје осе (Владимир Милојковић)	12
Волим те Чаробно (Вук Јовановић)	13
Дневник (Тамара Соколов)	16
Снег (Кристина Пантелић)	17
Све сиве (Дуња Ожеговић)	18
Рамена (Јелена Бошковић)	19
Дан седми (Андријана Спасић)	20
*** (Адријана Ранковић)	21
Софка је моја баба (Андреа Гојковић)	22
Жедна жеља за мушким дететом (Ајла Мргуда)	23
Биографска или Немој да лажеш себе да можеш да ми сломиш срце (Драгана Лисић)	24
Вјерујем (Драгана Шева)	27
Поезија коју нећете дочекати (Раде М. Шупић)	28
Проза:	
Ефемерност (Алекса Миленковић)	30
Rorschachove mrlje (Vladimir Milojkovity)	37
Есејистика:	
Земља, очеви и синови: поглед на једну приповетку Вељка Петровића (Урош Микић)	43
Корак ка формирању читалачке културе (Урош Милојковић)	48
Анамнеза депресије (Предраг Нуркић)	55
Превод:	
Капетан Михалис (превела Драгана Рогић)	65
Интервјуи:	
Интервју са проф. др Зорицом Несторовић (Марина Ђурчић)	69
Интервју са проф. др Миланом Алексићем (Теодора Ђендић)	78
Интервју са глумцем Миланом Гутовићем (Марина Ђурчић)	85

НЕЖНИ ПЛЕС ЈЕДНОГ ЦИНА

Иако овај број очигледно има гаргантуанске размере, његова сврха није празна и претенциозна монументалност која треба да замаје и очара својом грандиозношћу, већ тај масивни организам поседује своју истанчану, рељефну и детаљну анатомију.

Имамо рој гласова, али то није раштимована какофонија, већ се све слива и стапа у раскошну, импозантну симфонијску оркестрацију.

Ствара се савез различитих стваралачких свемира.

Разгранате правце објумљује јединствена и бујна купола дрвета.

У ужареној пустињи је подигнуто светилиште. Ходочасници доносе плодове из различитих предела и завичаја. Гради се богата, крцата и изобилна гозба. Фосфоресцирају једре боје, избијају пунокрвни мириси и слепљују се у синестезијску катарзу.

Ко год уђе у ову пирамиду, из ње не излази сиромашан.

Поплава поезије опет пробија све бране. Она је најбројнија популација у демографији овог часописа. И чека вас вртоглава и вратоломна вожња кроз крајолик који је исписала песничка машта. Имагинацијски лук је свеобухватан и разнолик, кроз поетску експедицију се мапирају разуђена унутрашња стања, мисаона и осећајна превирања, али се предочавају и подвлаче све важне инстанце телесног и чулног битисања, тако да се кроз конголомерат песничких радова човек осликава као целовито биће, као синергија тела и духа. Имамо преплитање интроспекције и физиологије и између тих поларитета се усидрују сви нијансирани, сенчени детаљи и аспекти човекове егзистенције, тако се поезија још једном потврђује као најподробнији показатељ људског стања. У својој мисији, поетски времеплов крстари кроз савремено, урбано раздобље, преко библијских, митолошких хронотопа до апстрахованих, архетипских скала и у тој својој хронолошкој протежности нам представља тоталитет људског стања. Поетски компендијум овог броја је исцрпна таписерија људске јединке.

У области прозе оцртавају се две карактеристичне поетике. Прича *Ефемерност*, Алексе Миленковића, поседује специфично формално решење. Наратив је издељен на појединачне фрагменте и епизоде, које су релативно самосталне и самодоволне, али заједнички стварају јединствену и целовиту мисаону подлогу. Инкорпорира се особено приповедачко ткање које непосредно кореспондира стању свести наративног субјекта и представља формални еквивалент и аналогон његовог расположења. Оно што уједињује колаж прича јесте меланхолични, осећајни и контемплативни субјект који током своје ноктурне одисеје кроз урбани, туробни простор промишља о смрти. Све орбитира око тог стожера и усредсређено је на краткотрајност и трулежност људског битисања. Та мисао није само ментална творевина, већ се оспољује, опредмећује и прожима материјални свет као свеопшта и неминовна чињеница. Целокупна стварност се посматра кроз призму духовног и осећајног стања протагонисте. Сегментисаност радње, не само што композиционо дочарава некохереност и мозаичност свести јунака, него колоплет сцена и секвенци оснажује импресију кинестетичности наратије.

Кроз венац прича Владимира Милојковића, провејава хетерогени опсег тема и мотива, али та разуђеност се усаглашава и уопштава у описивању кошмарности модерног, урбаног света. Јунаци његових прича су изопштени и отуђени појединци са развијеним мисаоним и осећајним осцилацијама, али њихова оштроумност и ауторефлексивност изнедрују грозоморне, аутодеструктивне и језовите последице, што нам илуструје и демистифкује наличје развијене рационалности. Симптоматична је просторна ситуираност његових јунака. То су огољена, тмурна и сиромашна обитаваљихта где се образују особени микроуниверзуми у којима су појединци учаурени. И један и други аутор језгре око дељене премисе о дистопичности модерне и урбане егзистенције.

Есејистичка мисао се испољава у својој шареноликости. Урош Микић у свом тексту се фокусира на приповетку Вељка Петровића и како она сажима дефинишуће поетичке црте његовог стваралачког узуса. Предочава нам какав је механизам мишљења једног ратара, који се заснива на синкретизму фолклорних и хришћанских светоназора и какви митопоетски слојеви провејавају у таквом погледу на свет. Такође, расветља-

вају се поетички корени и провенијенција Петровићевог стваралаштва. Урош Милојковић разматра дело Јасминке Петровић у методичком, дидактично-педагошком оквиру, коме тематски и жанровски припада. Милојковић образлаже како ово књижевно дело може да послужи као полигон и платформа за представљање вредности и врлине читања и којим начинима и стратегијама такав концепт може да се приближи свести деце узраста трећег разреда основне школе. У оквиру темата *Лудило у књижевности* говоримо о видовима депресије у роману Силвије Плат.

Кроз преводилачку делатност Драгане Рогоћ, нашој читалачкој пажњи се представља значајно и упечатљиво дело грчке књижевности – *Капетан Михалис* од Никоса Казантзакиса. Изабрани одломак екстраполира тематску, мотивску и наративну срж романа. Иако историјска чињеничност саздава потку и предлогак дела, фокус је колизија и конфронтација хришћанске и отоманске војске, али без поједностављене, схематичне и тенденциозне визууре где се хришћански војници глорификују, док се супарничка армија демонизује и дефамизује. Свако поседује свој изграђени и разрађени психолошки портрет и банална дихотомија се разграђује и оспорава, тако да се афирмише универзалност.

Рубрика часописа посвећена интервјуима је нарочито значајна и разноврсна. Марина Ђурчић разговара са нашим познатим и прослављеним глумцем Миланом Ланетом Гуговићем, који на основу дугогодишњег искуства формулише и образлаже своју уметничку филозофију и вредносни кредо. Такође, имамо два драгоцене интервјуа (Теодоре Ђендић и Марине Ђурчић), о историјском, епохалном раду на критичком издању сабраних дела Иве Андрића који се предочава из два научна угла – проф. др Зорице Несторовић и проф. др Милана Алексића. Вивисецира се методолошки механизам који се примењује на обимном, захтевном и акрибичном текстолошком раду, како се одвија еволуција текста и како он богати и оснажује херменеутичке подухвате и тежње. Рекапитулирају се кључне и суштинске тачке овог преломног и знаменитог пројекта који ће нам кроз педантан и методичан рад омогућити текстуалну основицу за тумачење Андрићевог опуса.

Емисија надахнућа и оплемењивања је константа овог ча-

сописа, али поред те суштинске и непроменљиве вредности у срцу *Весне*, у наредном периоду вас очекује њена пријатна метаморфоза.

Предраг Нуркић

Поезија:

 РЕВОЛУЦИОНАРНА РОТАЦИЈА

данас сам устала на леву руку
завезане усне се смеју на сав глас
пет минута одавде
у мојој глави потоп
гајтан се откинуо – љуљашка је рингишпил
тако се лепо врти, врти
види! кућа је дрво
сад има корен
лице из свог у туђе ускаче
и Стари Грк је љубоморан на овако хитру
смену маске
сједињавање у елипси
узели смо обличје свету
испод нас травнати левак
у који тонемо, тонемо

Марина Радан

☞ ПРОЛЕЋЕ МЕСЕЧАРА 3/3 ☞

гледам да не кажем ништа
што би разбудило све те врапце у стомаку
док те гледам како миришеш на кревету
изнад и око њега
и развлачиш се попут меког кучета
клавир стоји немо у углу, навикао,
дирке притискамо искључиво једно по другом
мењаш временску прогнозу угловима усана

тренутно сви имају пролеће у нашој улици, па и ми
напољу је тако зелено да ми се једе спанаћ
и асоцијације иду од жмурки крај силоса
до пливања по зимзеленим рекама
трудим се да их зауставим пре него што пређу
на амерички зелениш и смраче се
зелен ветар зелене гране¹
све је тако зелено, а дилери
не јављају се или немају ништа
не пада ти на памет да устанеш
из кревета, зелене мајице, косе зелене
крај тебе лежи часопис
на насловници Ескобар и Аврил Лавињ
размећеш се причом
да си крајем основне
учествовала у крађи кола
причаш о момцима који су ти писали песме
више бих волела да су писали о мојој пички – кажеш
ти и ниси песник, била сам ја с пар песника
додајеш
трудим се да не кажем ништа
што би хранило те врапце у стомаку
окрећем још један број, недоступан је
помишљаам како је све то сад чудно пријатно
па и погодно да се оде
гасим кућну имитацију стробоскопа
увелико је свануло

¹Федерико Гарсија Лорка *Романса Месечарка*

април 2021.

одлазим
назад до кревета

Мирко Кекић

 ОКО СВОЈЕ ОСЕ

два тигра у кавезу унезверено врте
хватајући нешто
на пример сретнемо се негде случајно
у журби
заборављамо да живимо
проматрајући више од познаника и алкохоличара
са целодневним боравком
анксиозно-депресивног поремећаја
један тигар крене лево а други десно око
своје осе
а онда схвати да само хода у круг
да насупрот у
малој задимљеној биртији
с дрвеним преградама
ми у граду
сасвим случајно
у једном кавезу

27.8.2017.

недеља

11.25 am – 11.30 am

Владимир Милојковић

☞ ВОЛИМ ТЕ ЧАРОБНО ☞

*

Ово си ти
а ово није он, већ ниси ти.
Ти си Ти.
Ово си не-ти.
Све око тебе је не-Ти.

Ја нисам све Ово
Ја сам то.
(и то и то и то...?)
(или То или То или То...?)

Где сам?
Час Овде! Час Тамо! Час Онде!

_____ово је Логична песма разиграног аутисте – сезона
2014/15.

**

Ово и то постоје:
све обухвата Ово и То.
То је у Свему
и Ово је у Свему.

То и Ово нису то и то
нити су ово и ово
зато је Све веће од то
и веће од ово,
а Ово и То се разликују.

Ако је То веће од Ово
онда је то све (и обрнуто).
Онда Све није веће
од Тог и Овог
већ је једно од њих.

(То и Ово не могу бити различити по обиму.)

То и Ово су обимом једнаки
како би Све могло да постоји)

То мора бити не-ово
према Свему
и Ово мора бити не-то.

То и Ово морају бити
немерљиви,
Осим у једној тачки
из које настаје
.Све.

_____ово је Једна смирена песма о спознаји света и његове
равнотеже – сезона 2014/15,
неколико минута касније...

Ја нисам ти
Ти си не-ја.

Ја нисам не-ја.
Ја сам не-Ти.

(ја сам само ја)
(али ако те Ја видим и чујем имам утисак да постојиш)

Ја не бих желео да те разумем
како бих учинио да ти не постојиш
и како бих ја био
само не-ја.

Ја бих желео да будем ти
јер ако Ти не би постојала
онда бих ја морао да будем
само све.

Ако сам Ја не-Ти
и ако си Ти не-Ја
онда смо Ти и Ја Све.

_____ Ово је једна Сасвим логична љубавна песма, написана је у сезони 2014/15. Представља завршни део трилогије „Волим те чаробно” као и тренутни излаз из аутистичних мука.

Такође, она представља трајно усвојено знање о правилном писању малих и великих слова личних заменица.

Вук Јовановић

☞ ДНЕВНИК ☞

Рођена сам у Африци и на Тахитију.
Била сам Гогенова муза
и афричка принцеза.
Ђерка поглавице.
Ноа ноа.¹

Ходала сам по блату и прабини.
Боса.
Купала сам се у водама
Крокодила и злих духова.
Волела сам звездано небо.
Ноћ је мирисала на звезде.
Ноа ноа.

То је онај живот где сам пала и ја.
С невиних даљина, са очима звезда.

Волела сам зов дивљине
И играла се са зверима.
Сад сам ухваћена звер,
Саткана од страхова
И укроћена у мрежи од страха.

Тамара Соколов

¹Ноа ноа (на тахићанском језику) = нешто праћено jakim и заводљивим мирисом, само срце мириса; назив Гогеновог тахићанског дневника, у којем су описани доживљаји са Тахитија

 С Н Е Г

Обгрили ме овај снег
И даде ми трагове обљубљене смешком
Да их следим док тражим сету
Умисливши да се тако пишу песме.
Покри ме овај снег,
Затупи ми рубове речи,
Заши ми распрсле шавове белином,
Испришти ми црнило с очију.
Загрну ме овај снег
Гурајући се међу све празнине мог разума
И све ми се сада чини смисленијим
Овако бесмислено безобличним.

Засу ме овај снег
Док застадох да опипам красте,
Уштину ми замишљен поглед у даљ
И ушушка непобројана стада звезда.
Затрпа ме овај снег
Баш кад изрекох да мрзим зиму,
Баш кад се утопих у кише и кошаву,
Баш кад ми се накваси свака ивица.
Обурва ме овај снег.
Сенилан ме покри мемоарима
И уснух сневајући мирис маја
Који ће угушити покој јануара.
Сможди ме овај снег.
Остадох седећи непомична
Чезнући за кораком ког презираше
Док лане беше соларни бој.

Кристина Пантелић

 СВЕ СИВЕ

морем лепљиви прсти невидљивији од тренутка
развлаче се.

још једном дан могу да проведем удаљавањем.
када га отресем са себе наслагани веш
опомиње ме да разум не постоји у ограничењима
самоће. он је у туђим обешеним, већ ношеним
телима која мирују не распаковавши се.
до мене допиру мисли које немају име и презиме,
у њима су тајне живота оних
који су пролазили кроз мене.
шта је то што нас повезује?
нису довољне речи за један тајни ковчег
и нема онога што расте у будућности
смеле чежње.

за мном су остали торнадо и темпо
криве олује –
када ме попут боја разувере,
опроштено им је.

непотопиве сиве,
уједињене.

Дуња Ожеговић

 РАМЕНА

Лице које је потопило
Хиљаду бродова
Гледа свој одраз
У крви сломљеника
Док иста она
Која Анђелима припада
Брише јој руком
Са образа
Бисере
Угао усана се подиже
Линија вилице
Осликава судбину
Која не мора бити
Деси се некад
Ван простора и времена
Да се јин и јанг споје
Из савршенства вечности
Рат букти
Једној сија ореол на глави
А кроз другу проклета крв кола
Танки прсти
Сунчеве власи
Кроз себе спознају
Душа светитељска
Ал' вражја лепота
Једном руком милост даје
Другом срце слама
У срећи се несрећна извија
Као олујно сунце
И месечев дан
Како убити једну
Кад у исто време
Жена амор води
Мајка над дететом бди
Бродови полако тону
Далеко од обале
Чак се ни песма сирена

Не чује више
Тек на трен
Лет голуба
Кроз небо
А негде тамо
Далеко од љубавничке
Смрти
Још увек низ Ибар
Јоргованима љубав цвета

Јелена Бошковић

☞ ДАН СЕДМИ ☞

Заклицаше звона,
И би јутро,
И људи стајаху у порти,
И мајке држаху своја чеда,
Молитвено „Амин“
капало је са усана.
Кандило тињаше,
мирис тамјана,
благослов данашњег дана,
мир,
мук,
потрес,
крв, врисак,
врисак, крв.
Разапет Исус с крста
мирно гледаше.
Гораху повеље, писма...
И речи свете
прах, пепео,
пепео, прах —
згариште.
Смрћу смрт разруши
и свима у гробовима
живот даде.
И мајке држаху своја чеда
И људи стајаху у порти
И би јутро
Заклицаше звона
Дан седми.

Андријана Спасић

* * *

Боже, зашто на мене шаљеш своје демоне са закржљалим
крилима

Да ме својим раменима
Да ме својим плећима
Да ме плавом косом
Да ме очима које омамљују попут планинског биља
Вуку
Вуку
Вуку
Да им будем храна
Помисли на моју душу буцкасте девојчице
Са рукама попут крофница
Бедрима – меким векницама хлеба
Прстима међу којим грејем жиреве
Чувам их као највећу драгоценост
Зашто да мама стално говори:
Боље да сам камен родила
Али, мама, ми смо одавно камене
Из груди нам тече топло млеко
Јер чувамо своје начело
Јер знамо своје право
Пулсирају нам мермерни стомаци
Страшћу
Страхом
Суспрегнутом снагом

Откуцавају
Откуцавају
Одбројавају стид и сладострашћа
И ја се јако радујем
Јер знам – једног дана грлиће ме жиле храстова
И ја ћу спавати коначно сигурна и спокојна

Адријана Ранковић

 СОФКА ЈЕ МОЈА БАБА

Шта је то у мени
што ми не да мира?
Ноћу живим,
дању животарим.
Зором сам негде у облацима.
Никако да се смирим.
Спољашњост је лепа,
ал' због унутрашњости зуби трну.
Преједам се собом.
Девојачко, младо тело
у огледалу гледам.
Зној низ топлу кожу клизи.
Путује низ врат,
до груди,
па се у међуножју губи.
Сва мора воде у океан.
Кратка девојачка коса
која врат голица,
опомиње главу да се никад не погне.
Моја баба је имала дугу косу,
зато ју је болело.
Још увек старински вез чувам.
Ено га на столу.
Када ми боса стопала висе са кревета,
и ветар их односи у слику са веза,
тад се још више волим.
У далекој њиви,
ил' немирној реци.
У исто време и сама,
и пуна других.
Моја баба је писала у песку,
мени, да се никад не пробудим,
и не пустим косу да порасте.
Она јесте,
и зато ју је болело.

Андреа Гојковић

 ЖЕДНА ЖЕЉА ЗА МУШКИМ
ДЕТЕТОМ

Мушко се родило.
Прво.
Беговски.
Двије сочне лубенице,
Поиспадаше им спице.
Једна за рођење, друга за проштење.
Ударише једна о другу док се хладаше у води.
А мушко.
Пуче.

Ајла Мргуда

 БИОГРАФСКА
ИЛИ
НЕМОЈ ДА ЛАЖЕШ СЕБЕ ДА МОЖЕШ ДА
МИ ЛОМИШ СРЦЕ

Мене је мајка умало родила
У комбију на пола пута до породилишта
Док је возио стриц
Јер је био трезнији од тате
И једини код куће

“Је л’ мушко?” питала је комшиница
“Мушко с грешком!” рекао је тата
Ех тата, да знаш да си био видовит
Од женствености и данас имам
Само ту грешку - женску пишу

Није се освртало на октобарску кишу
Пило се три дана у моје име
Иако га тад још нико није знао
Па четврти није било шта да се једе
Ал’ кад је бал нек је бал, бег није циција

“Зваће се Драгана
По мојој баби Драгици”
Одлучи тата, а мама обори поглед
“Нек бар буде драга и мила”
Прозбори, ал’ није ни снила

Да ћу да радим искључиво оно
Што ми је срцу драго
Да ћу бити дрска и прека
Умети стати и остати
И побеђивати и немило и недраго

Нису имали за Памперс
“Пери пелене у леденој води са бунара
Или је греј на смедеревцу, снашо

Кад си се јебала било ти је слатко
А после јебања залуд кајања”

Ал’ шта зна баба с језиком змије
Има кајања, има бола, има и депресије
“Хтела сам да те узмем
И да скочим у онај бунар
Да скратим муке и себи и теби

Јер не пада ивер далеко од кладе
А пара се на пару лепи
И тебе чека чемер и јад
За друге је мир, срећа и склад”
Беше и мајка видовита

Ал’ ја за судбину не марим
Дајем сваки атом снаге
Да будем срећна кад остарим
“Она је прва од нас која има факултет
Она је једина која може да обиђе свет”

“Нас двојица сами с тобом
А ти плачеш, мучи те тиба,
Мало чаја, па мало млека,
Опет чаја, млека па пива
И кад се укакиш – к’о нова

А била си лепа к’о анђео, Дадо”
Мој је стриц знао лек за све
И умео да препозна лепоту
Пекао ми помфрит и водио ме на пецање
Штета, само четрдесет година оста у животу

Тетке су ме пољубиле у образ
Па зато сад имам рупице
Кажу деформитет неког мишића на лицу
Ал’ наука прича којешта, то је
Да сахраним сузу у ту јамицу

Зато немој да лажеш себе
Да можеш да ми ломиш срце,
мамиш сузе и скидаш круну
Ја носим у тим плавим очима
Терет последњег изданка лозе

У њима сви моји преци труну
И сви они са мном свету пркосе
И штагод когод каже, ја оца чујем
“Ти си ћерко татин син,
са тобом се поносим”

Драгана Лисић

ВЈЕРУЈЕМ

Вјерујем у ону “Добро се добрим враћа”
Вјерујем, иако се понекад не чини тако,
Живјети је лако, сасвим лако,
Кад се живот живи полако.

Вјерујем у ону “Како сијеш, тако жањеш”
Вјерујем, иако понекад жањем тако,
Да помислим да је неправедно, болно, неједнако,
Да се живот са мном поиграва лако.

Вјерујем у ону “Дај па ћеш имати”,
Вјерујем, иако се понекад не чини тако,
Живјети је лако, савим лако,
Кад живот схватиш на начин да ако тако мислиш, да ће и бити тако.

Драгана Шева

☞ ПОЕЗИЈА КОЈУ НЕЋЕТЕ ДОЧЕКАТИ ☞

Ако ћеш ме тражити
ако оснаже се ноћи
тражи ме у остацима сунца
између листова који не миришу
између земље коју смо волели
или коју смо силно мислили да волимо
Ако ћеш ме тражити
а знам да је данас тражити тешко
тражи ме на туђем гробу и недореченој планети
јер ја овде не припадам
мада су ме шуме прихватиле као своју биљку
Израстао сам како је земља хтела
пијано дрвеће мислило је да ће ме надмудрити
руке су биле кржаве од града
руке су биле богате и погнуте од злата
а град је лутао како је хтео
данас тај град осећам у шумама
и нису ми потребна стакла да бих изградио прозоре
Треба спознати поезију
која се намеће као клетва
превише је времена а премало вере
премало речи а превише сунца
зато изађите немани:
моја љубав вас је појела

Једина вечност
коју прихватам је космос
једина смелост коју прихватам је поезија
бићу други човек на планети
који је прелетео
цео сунчев систем прикован за тло
али већ сада на том тлу
љубим руке звезда
и осећам твоје запаљене кости

Тло испод пањева
очекује псеудо слободу
пчеле у разбијеним кошницама
скупљају крваву нејач
размажени певачи
чисте земљиште са прстију
певушећи на сеоским оградама
док не пробуде
последњег човека
који се може
назвати живим

Раде М. Шупић

Проза:

 ЕФЕМЕРНОСТ

*„Прошла је бура, стишале се страсти,
и љубав с њима све је ближе крају...“*

1. Ефемерност

Хуји, хуји апокалиптично. Октобарски је дан и покуњено корачам.

Сећам се, није то баш давно, јулско сунце је хрлило ка градским крововима. Грејало је плочнике до усијања. Освајало је све што је немоћно и жељно. Кључале реке пеку лица која гледајући траже нешто у њиховим дубинама; врелином свог камена и метала преживели мостови упозоравајуће гоне у неке свежије пределе, али је касно – пробијен зној не да се лако одагнати, не прижељкује промену. Сунце је пунило град, а тај је град онда био весео, оран, жељан, вулгаран. Трамваји јаркије црвене, шине под њима горе. Булевари су радосни, њима врве људи. Продире лето у све.

Грашке зноја овладају прво људским челима, а тек потом влажност осваја готово цела тела: прегибе на коленима, леђа, вратове... Знојава су и срећна људска тела – живе. Од топлоте пуцају набрекле вишње пуне слатког, али и киселог сока. Није то баш давно,

када је све под сунцем, горело, од радости. Тада ни дашак ветра није прожимао пролазе између улица, отворене платое, кејеве, али ни оронеле тврђаве на негдашњим градским висинама. Та се летња лепота у свом трајању не да сагледати. Ипак прође.

Сада хуји, хуји апокалиптично. Покри сивило град, а беше сребрн. Пришуњала се магла. Гасе се светла која се никада не гасе. Све се стиша. И мост није мост, већ је камен, клупа није клупа, већ је остарело дрво, споменик није споменик, већ је прах који не догори живот, већ друго, тужније нешто. Осећам да ничега од живота нема какав био је, а није било баш давно када не беше тако.

2. Моћ

Покуњено, злослутно корачам пустом улицом предграђа, међу повијеним брезамма, готово ишчупаним из корена. Неуморни вихор носио је далеко све што се није дало задржати својом тежином и снагом – носио је уличну пра-

шину, осушено лишће, грање... У овој пустој улици што води у Њорсокак, није било људи, али не сумњам да би вихор неке омањег раста, жгољаве и слабашне бацао по њој као од шале. Злослутно корачам, мртвом улицом, до једне старе куће у којој живи неко мени познат и драг, док је вихор био неуморан. Не можеш му ништа учинити. Неспособан и јалов се нађеш пред њим, свестан своје безвредности и ситноће. Гледа те у очи и зна да су вам мудрости немерљиве.

И примири се, наједном, као што се војник у маршу укопа где га команда ухвати (но спреман да наново крене кад се изда наредба). Примири се и замре онда све што беше дотада надвладано. Прашина се неутешно спусти; лишће, изубијано и уморно, падало је постепено где било, само да се одмори; грање се предаде поновном ломљењу у додиру са тлом. Све се попут њега ломи и троши и распада. Погледам око себе и уверим се, одувек је било тако – зидови кућа ове улице су трошни и годинама уназад губили су своје делове иза којих остаде само хладна белина камена.

Само неки новински листови су наставили да лебде и чинило се као да ће до другога

простора лебдети само да не падну у ову тугу.

Прође ме језа јер се нађох баш овде, пред тим призором, у овој пустој улици, што налик је на остале, али трагичнија. Сведочио сам тихом поразу и слабости, што ову улицу учини још жалоснијом; као да су се о прозоре неколицине њених предратних кућа одбијали вриск и плач. Прође ме језа. Није ово добар знак.

3. Ирезистенција

Наставих полако да корачам, ка кући, у којој живи неко мени познат и драг.

Ухвати ме неколико корака пред њу нека вртоглавица, не одговарам за своје ноге. А сетио сам се тада, често је тако када клонем свешћу и понор ноћи ме савлада, али никада овако збиља да се деси; као несвестица, а несвести нема, као пијанство, а пијан нисам – немоћан пред собом. И баш као у сновима, тетурам се, али борим за сваки корак као да није мој. Прибран сам, ипак мученички напор уложим да се ухватим за једну од оних повијених бреза па се од ње одгурнем и прихвати ме тротоар. И прође...

Збуњен, више него уплашен, запалим цигарету. Сада чланцима као да се враћала

крв, равнотежа, тврдоћа, јер малочас осетих њихову неизмерну мекоћу и лакоћу. Бејак попут брезе што је ветар повијао са самог дна стабла; као она сам могао пасти, под оштрим углом, као покошен. Склопих због тога пријатељство са њом, разумели смо се. Чудно је то, бити свестан себе, али немати контролу над собом.

Та ме мисао нагна скоро у јецање и бреза ме у својој несталој живахности схвата; њу ће, пак, понизност и ћутња проћи када се, наново усправљена, превари да поново влада собом. Јецај пропустим кроз себе, па пушим. Прође ме, но настави да обитава у мени, ушпушкано, као да ме никада неће напустити.

Поветарац је опомињао дим од цигарете куда ће се из мојих плућа даље упутити. Одлута нагло пресечен где му није место, у правцу куће, иза мене. Није добар знак.

Натеран, седим и гледам кадрму, бела је, као свечани мермер. Целу је пропратим погледом. Камење јој је неууређено, а ипак парцелисано у склад, као неким вишим силама које не може схватити и надчим нема контролу, што одмеса је које труди и крви која престаће да тече. Одвратан је у својој свечаности и недостижној спознаји.

Прође и та мисао, па присећам се сневања, немам ни над тим контролу, баш као ни градске улице над летом што их напушта. Присетих се само да ноге су ми биле као и малопре – несвестица, а несвести нема, пијанство, а пијан нисам – немоћан. И прибран сам, па прође...

4. Ламент

Испред врата затекао ме је дим скоро на издисају. Покуцам, сачекам. Знак се обистини. Отвори неко и плачно изусту да још један ме је издисај затекао. И хуји кроз празну собу као кроз празну улицу – празно је сада све. Стиже ме сва истина и хладноћа опипљивог.

Чујем да говори ми глас о некоме ко ми је познат и драг, спомиње цветање што је почело у младом грлу, ширење, распадање. Чујем да говори ми глас како младост и свежина које се сећам нагло замени старост, сувоћа, пропадање. Као о трулој кори дрвета да слушам – а беше ту до скоро, прозиран попут реке, стамен и снажан попут моста, видљив, присутан, без датума, неко мени познат и драг. Од давнина беше ту, чека ме и очи закључаше га у вечности при првом сусрету. А прође!

Ох, гипка слико варке...!

Као о звезди падалици да слушам што никада је нисам видео. Пропасти тада постах свестан. Ничега другог ни нема до распршивања што почиње рађањем. Када свећа изгори остане мрак и ништа. Кроз жиле осетим истину, пење се све до очију и сузу, једну једину, што се осећа на гвожђе, истера из празнине.

Кроз кућу некога мени познатог и драгог пролазим погнуте главе, врати се она ошамућеност, посматрам све предмете који су се заборавили у губитку и немаштини. Степенице више ничему не воде. Чаше немају трагове усана на њима. Додире воде у бесповратно. Само папири на столу и речи на њима некако се изборише са тамом што је носи соба. Те речи као спомен стоје, и милују ми косу, додирују руке, траже траг прошлих топлота. Акростихови говоре тајне које не смем знати; понављаш речи које волеше се, а сада су беспомоћ и јад. Пазим на акростихове, у њима лежи тајна, непремостиви бит и дух онога што нам остаје недоречено.

Чујем плачан глас у празној, хладној, тамној соби, говори ми о чину и времену опраштања, а мени време поста непојмљиво. Како о њему

размишљати уопште? Зар ме није уверило да је неодгонетно?

Излазим из куће и још чујем снажан плач из ње. Надокнади његова снага моју тугу и тишину. Застанем испред гледајући у пријатеље брезе, још су тужније, страховтније, сажаливије него мало-час. Плач потраја још мало, па прође и он.

5. Илузија

Ивучеш из сваке пропасти неки наук, девијантан је ум – чак и храст, липа, јасен постају нечија кућа. Камен чува реч и датум (време се игра нашом сентименталношћу), а трава и земља ћуте под њим као и некадашње постојање. Зар нас не увери време да је безобзирно? Људи ипак раде – копају, моле се, певају; па оду, прођу, а неки остадоше. Ја изабран причах. Понављаш неке речи које се волеше у својој вери, а сада су беспомоћ и јад.

Причах, дакле, о топлом граду, о његовим споменицима што их више нема, измештеним трамвајским линијама и шинама што постадоше железно на депонијама где све старо, пропало и неупотребљиво заврши. Причах о мостовима које прођеш – они ти измичу иза леђа док им из-

глед и додир њиховог тла не препознајеш или заборављаш потпуно. Причах и о рекама, дуго; о њиховом тајном току и нестанку иза непознатих брда и кривина. Како знамо да ли оне стварно постоје тамо негде у туђим земљама и градовима? Причах о њиховом спокоју и тишини, а знају оне неку тајну изван наших спознаја, па само пролазе. Причах, затим, још дуго о некоме познатом и драгом, па прође и то, и прође и они преостали и од тог сабора, као и свега, остаде ту ништа.

Људе тада жалих и љутише ме истовремено. Јели су после, тужни и прождрљиви. Пију после јела и плачу пуних стомака. И извучеш неки наук, прагматичан је ум – дрво постане чачкалица којом из зуба вадише месо које је остало после јела. Профан је ум – постаде заборав неко познат и драг, па заборав постаде плач, а плач прође и не остане ни реч. Слаба је борба против неуморног вихора. Боље ипак не знамо и вртимо се као речи, као приче, док нас све не однесе. Људе тада жалих и љутише ме, псовах их погледима. Они то осетише и одлазим. Пролазим поред њих и као сене су, већ их нема, а ни не знају.

Запутим се до привременог спаса. Запутим се тамо

где и сваки човек велике патње или велике среће. Ту нам је допуштено да пробамо и преваримо шта се не да преварити; да на дуге секунде вратимо шта се не може вратити. Мила је можда белина, но је не разумемо, па нам донесе своју привидност и тиме каже: „Ја не могу да вам откријем, али ево, приближићу вас па пробајте сами.“ Склопим очи и клонем.

6. Јама

Одведе ме тај пут до некога познатог и драгог и водио ме је већ пре, док очи су склопљене, где се не зна за опипљиво и говоре се болне истине, али и неутаживе жеље. Знам да стварно није, а стварно показује. И чудно опет, свестан сам себе, а немам контролу над собом и својом срећом, ни ту. Као руком сам вођен, ни несвестан, ни пијан, немоћан, а прибран. Назирем нешто познато и драго, нож или крила. Разбија се у парампарчад и лете откинути делови ка мени, ситне оштрице или перје. Сече ли или милује?

Потом видим и очи, али оне мене не. Не пружају се ни руке. Нисам ту и не постојим за њих. Па смена.

Пружене су руке онда, познате и драге (секу ли ме

или милују?), воде до наших места. Видим како било је недавно, топли су булевари и очи, клупе су клупе, споменик је споменик, мост гледа нас, ено нас испод, поред реке, шапућемо познате и драге тајне. Речи се воле и јад и беспомоћ нису ни у мислима. Песма није тужна као ово понављање што тражи утеху. Потраја то као и оно стварно – кратко и несагледиво. Прођу брзо и те дуге секунде.

Нацрта нас тако време као портретиста из парка. Тражи наплату или нас брише као да нас никада није било. Бираш између борбе за опстанак или непостојања, дакле немаш избора. Ипак не опстанемо јер смо трошни, ломљиви, склони пропадању и онда не постојимо. Прође све па се враћа у другом облику, другом бивствовању, а истом кругу припада – и то је све што нам остаје. И реч, па и она некад избледи. Ни за шта да се вежеш док трајеш. И тако све чега се вихор, вихор неуморни, што хуји, хуји апокалиптично, дотакне, нестане без трага.

Схватим то, прихватим, и нешто у мени безнадежно пресахну баш као што реке чине када оду у туђе земље и градове. То би мисао последња пре него што стаде и ток у мени.

У белом, говоре тачан сат, минут и секунду. Зар их не опомиње време о својој трагичности и безначајности; ипак записују, прегледају и мере. И то што лежи ту пропало је од кад зна за себе. Темпирано, записано тако или не. Означено, баш као и све, роком. Прођох и ја.

7. Апасионата

Неко је кренуо ка кући у којој сам некада живео ја, некоме познат и драг. И ништа није затекао, кућа је нестала, као и пут ка њој. На њиховим местима остаде само мало прашине, но и њу по својој вољи прогони неуморни вихор.

Испричаше му о цветању у мом стомаку, о пупљењу тог малигног цвета, и наглом пропадању. Исприча тај глас како хладан не дочеках јутро и у сну одох. Језа прође неког коме сам био познат и драг. А није истина, друга бољка ме истроши до покоја.

Прође мисао, па врати се када је дозива брига и бол. Враћа се само да би се вртело у круг и све ухвати се скупа под руке у то врзино коло.

Неко коме сам био познат и драг осети уместо мене муку прошле, летње лепоте. Виде град како ја сам га видео, сада му је пут непроходан,

ход спутан, игра бесциљна и безвредна, циљ без вредности игре, смех безнадежан, нада смешна, постојање пролазно, пролазност једино што у њему постоји... Осети тај, коме сам био познат и драг, апсурдност живљења, крхкост и фрагилност стабљике љиљана – кичме лепог и срећног живота коју нејаки поветарац може однети ни не осетивши га.

Враћа се и врти у круг све исто – незнатне су разлике. И причао је неко коме сам био познат и драг, на сабору славе и туге за мојим именом што исто је као свачије, о граду у којем сам постојао. Знао је шта град ми је значио и шта без њега оста од мене. Та ми бољка донесе ћутњу – знао је и то. Причао је о њему као што ја причах о његовим гвозденим капијама, високим зидинима, зградама и прозорима – судбинама душа и духова које копају, моле се, мере, поправљају и крваре по пустим улицама и празним папирима. Ти папири лете негде далеко од ове туге... Лете и споменици. Мостови. Клупе. Лишће... Све лети, ништа се не да задржати, јер нема снаге и тежине.

Варљива потка чије су нити привиди веже нас само несрећом, док хуји, хуји апокалиптично, неуморни вихор, рушилачки владалац наших

бића. „Кад ћемо схватити да време је непостојано и неогонетно?“, рекао је и прође поред трупа некога познатог и драгог. Корача покуњено по белој, као мермерној калдрми, одлази. Прође.

Алекса Миленковић

RORSCHACHOVE MRLJE

izbor iz zbirke kratkih priča u pripremi

Annual leave

Spremam se za posao od dva radna sata. Biće mi odbijeno od prazničnih sati. Navodno sam na tzv. annual leave, ali ipak, radim. Čistim neko skladište ponedjeljkom, sredom i moguće četvrtkom, a za petak i dalje praznike nameravaju ponovo da me stave u bolnicu. Čistiću klinički otpad. Ne plašim se smrti. Zapravo, ponekad kada sam u sivom periodu razmišljam o tome kako bi bilo, ali onda nalazim da su takva razmišljanja gubljenje vremena. Umesto toga mogu da plaćem u mraku. To bi svakako bilo korisnije. Gareth će me čekati na ulazu u skladište, a onda ću uz masku i gumene rukavice da čistim do pet sati. Zatim ću se dovozati opet do sobe sa buđavim zidovima. Čitam članak o pomirenju sa prošlošću. Trebalo bi i sam da se pomirim sa onim što je ostalo iza. Secesija – tako zanimljiva reč za opis građevinskog stila. Jednostavni kitnjasti izrazi od cigle, terakote, mermera i drugih materijala čije nazive samo pogledom zaključujem. Bilo bi divno živeti opet u tom gradu. Ali, mislim da više nije moguće nastaviti. Vraćanje

unazad nije moguće bez računanja ovih koraka koje sada imam iza sebe, u skorije vreme. Naposlju je opet sivo, iako je još juče sijalo sunce. Čak se i mesec pojavio usred dana, dok sam sedeo na drvenoj klupi u parku blizu močvare. Da li moor uopšte znači močvara? Nije ni važno. Imam još oko sat vremena do polaska. Poneću stare cipele, odnosno obući ću te stare. Jer zašto bih nosio nove za samo dva sata rada u skladištu? Idem biciklom. Kao svojevremeno dok sam bežao od udaraca u glavu. A onda sam doleteo u Reading i naišao na iste udarce. Okretao sam se na svaki nagoveštaj žagora patrijarhalnih mužjaka. Ali udarci ova puta došli su od patrijarhalne ženke. Još gori i snažniji. Krv se izlivala iznutra. Odlučio sam da se nagutam lekova za smirenje i piva. Komirao sam se. Probudio sam se kao posle dobrog sna i sve je opet bilo sivo. Razmišljao sam o kamenju u džepovima. O tome šta je Virdžinija mislila dok je stajala na istoj toj ivici. Ovde je kanal ogoljen, nema mesta za skrivanje, za osamu. Nema žbunova i zelenila. Ne mogu biti sam sa sobom. Ali mogu između četiri buđava zida. Sada je minut

do jedan. Za sat vremena moram da pođem. Bolje da počnem sa češljanjem. Dugačka kosa se teže priprema za čišćenje tuđih govana. Ponesite masku – rečeno mi je. To je dovoljno. Čistač sa specijalizacijom za specijalan rad sa decom ometenom u razvoju. U skladištu. Danas je ponedjeljak.

Čekaonica

Sivi zid okrečen do pola ima mali otvor. Obično se iza stakla nalazi glas. Kada je toplo, žena u poodmakloj starosti svakih 15 minuta izlazi iz linije u obližnju prostoriju, iza malih drvenih vrata. Zimi sedi na stolu. Niski sto zelene površine iza stakla. Ima i blata. Sa druge strane stakla glas, papir i pečat. Udarci. Iznad kalendara je i njeno lice. Uramljeno. Zamrznuto. Kao da i sada u fizičkom odsustvu bez ijedne reči poručuje isto, onako histerično, da ne stojimo zbijeni tu ispred jer nema gde da se prolazi. Njene zamene, kloniranih izraza, listaju stranice crvene knjige. Kao u školi.

– Treća vrata levo! Tamo čekajte!

Kroz mrljavo staklo

Ako vam je dobro onda ništa – pomislih. Zidovi su tihi. Čekaju početak svojih pukotina; u lobanji siva masa kotrlja odlo-

mke. Ona ih čuje u napuštenoj sobi. Pala je polica za knjige otežala od količine slova zaptivenih u rečenice. Malo sa desne strane ram je napukao i ne zna se kako će biti namešten. Iščašenje je došlo iznenada, ali prijatelji ne dolaze u obzir. Sedela je sama, shizofrenija paranoides, na kauču sa delovima detinjih ostataka. Gledala je blede u redove rečenica zatvorenih u knjige kako se stropoštavaju groteskno lomeći stabljike izniklog paukovog stabla. Njegovi zeleni listovi pružali su se iz bele saksije. Čekala je nekoliko minuta gledajući u izlomljene vene lišća. Uzela je rečenice i poslagala ih na niski sto za dnevne svetkovine. Početne koordinate bile su tu sa juče i još nekim šrafovim. Plastičnim. Nedovoljno kvalitetnim da izdrže pritisak. Tako je to kada se ništa ne proizvodi od onoga od čega je izraslo. Vene listova postaju plastika iz plastične zemlje, pukotine se stvaraju u betonu iznad leve i desne strane rama, gore. Ostala je nekoliko minuta. Iako je satima gledala u zid. Ali pad nije mogla da podnese. Previše podseća na sospstveni slom na obalama Tisze. Bila sam zatvorena jedno pola godine. Tumarala sam belim hodnicima od pločica za kupatilo. Gutala sam kašu od belih krugova za stabilizaciju lobanje. Nisam osećala. A onda sam uz odobrenje izašla i više

nisam htela da gutam svakodnevicu. Stavila sam prst u oko. Sa druge strane više nisam bila ja. Ofarbala sam se. Imam žutu kosu. Pa onda ipak malo vuče na narandžasto. Imam nepravilno iscrtane usne jer ne vidim dobro. Nisam se rodila sa naočarima i ne želim ih nositi. Hoću da pobegnem od sebe. Razumem svoju konfuziju ali niko ne razume da ja razumem. Na prozoru je peace lily. Ta nežna biljka belih cvetova. Nemam volju da se bacam jer je prenisako. Čak imam i mali krov pred sobom na koji dolaze svrake. Padaju i trule jabuke. Ne mogu sve da ih pojedem jer su previše kisele. Čekam da me pozovu. U međuvremenu bavim se intervencijama autističnih poimanja stvarnosti. Docrtavam sunce i mafine. Onda perem četke u maloj posudi zelene boje. Zamišljam kako je to živeti u Kanjiži daleko od Kanižse. Kanal koji nosi naziv kozmetike, ili kozmetika nosi naziv po kanalu. Ne mogu da se udavim čak i ako skočim jer je plitko za korake. Trnu mi ruke i opet gutam analgetike. To je znak aure. Učim kako da uvek spustim poklopac od wc-školjke posle korišćenja. Nisam na to navikla. Muškarci ne spuštaju dasku. Žene moraju da sede sakupljajući ostatke tuđih stidnih dlaka. U prodavnici vidim par muškaraca kako gledaju u jefti-

no testo. Makaroni koji se mogu za samo pedeset centi napraviti sa pavlakom od funtu i pedeset centi ili sa džemom od narandže od funte. Više ne jedem slatko proizvedeno u Britaniji jer dobijam kilogram po kilogram svakog dana. Variram. Ponekad sam skoro pa sedamdeset, ponekad sam bliže dnu. Ipak, kroz mali prozor ulazi hladnoća. Nastala je pukotina. Uvek u plastici, nikad u betonu. Rekla mi je da ne razume zbog čega 'zdravo' a ne 'pozdrav'. Pozdrav je zbogom, a zdravo je dobar dan. Ne mogu da spavam sa upaljenim svetlom, ali ovde ni mrak nije toliko crn. Zato moram da žmurim. Svakoga dana pijem supresore. Pijem njihovu srž koja se sastoji od serotoninских doza. Glasove ne čujem, samo se ponekad pojave plikovi. To je alergija ili ujed. Ne mogu da odlučim jer je na leđima, daleko od očiju, daleko od srca. Sutra ću za doručak pojesti pirinač u mleku ako budem voljna da ga skuham. Ponekad nemam volje. Gledam u reči koje padaju i spuštaju se sve dublje u sivu masu. Onda nešto pukne. Vatromet. Komšijsko dete vrišti. Ptice utihnu. Volim decu, ali ih i mrzim; jer pišaju i seru, a ti moraš da ih brišeš jer nisu sposobna da se sama snalaze. Mene niko ne briše, a ne snalazim se u prostoru. Čak i kada ga upoznam potre-

bno mi je više od četiri sata da stignem sa terminala dva do terminala pet i da kupim kartu. Autobusi su označeni brojevima koji meni ništa ne znače. Sutra ćemo guliti cup-cakes. To ipak volim najviše. I crtaćemo prstima ako raspoloženje dozvoli. Neću koristiti sopstvene boje, to nije moja obaveza. Autizam je stanje. Pravim oči. Pukotine nestaju pa se vraćaju. Reči se nižu. Pričao je sa mnom. Ovde nemam čega da se plašim iako ne mogu zaspati sam od sebe. Ležim na krevetu od Harry Potter motiva. Koštao je svega 5 funti. Na nekom sniženju. Dok tumaram uskim ulicama pored kanala osluškujem snove talasa. Nema riba. Iznureni ljudi grle flaše. Oseća se miris kanabisa u vazduhu. Anthurium Lemona cveta. Dionaea i Drosera hvataju voćne muve. Čitam da je Logor opet zatvoren, da su ljudi u Logoru napali logor. Još manji ograđeni prostor sa bubašvabama, pacovima i ostalim životinjama koje bi preživjele nuklearnu kataklizmu. Tamo su stavljeni drugi ljudi – kao životinje. U kavezima oni svakodnevno pokušavaju da pobjegnu daleko od malog logora, ali veliki logor je zatvoren. Bazen je ponovo izgrađen, gelegunje su ponovo posečene, a on je postao vratar škole za ometene u razvoju. Kada izađeš iz Logora tu je neka nova securitate

da proveriti da li sediš u svojoj novoj sobi četrnaest dana. Iako zapravo neko retko proverava, imaš osećaj da su oči na potiljku. Neko te stalno gleda. Obučem plavi texas sako koji je jedini stao u torbu sa knjigama i hodam. Žene zavijene u marame gledaju me. To je isti onaj zatacni pogled iz kojeg bi proklijalo *marš, ovo je Srbija!!*. Okrećem se na žagore mladih muškaraca. Udaljavm se dva metra zbog potrebne distance. Ne plašim se virusa u obliku nevidljive čestice koja leluja u vazduhu već onog u obliku nevidljive mržnje koja je tamo u Logoru lelujala i svakog trena, u odlasku do prodavnice izbijala poneki zub ili jagodičnu kost. Onih zaraslih pet šavova na potiljku podsećaju me da prošlost ostaje zakucana. Zaptivena za zid lobanje. Ako šrafovi nisu napravljeni od kvalitetnog materijala mogu lako puknuti i pasti poput police sa knjigama. Onda će se dogoditi izliv krvi u mozak i više neću moći da koraknem. Rečeno mi je da nažalost u više navrata nisam imao povrede ugrožavajuće po život. Sreća u nesreći je ako umreš. Jer jedino tada možeš osetiti pravdu. U Logoru. Kada te konačno uguraju u kriptu porodice. Iz novčanika izviruju slike mrtvih. Sa telefona zapljuskuju me likovi živih. U njenom pogledu stalno-povremene ša-

nkerice. Anthurium Lemona se retko može naći. Ovde je bio jedan primerak u cvećari koja radi iza plastičnog, providnog pulta. Carnivore biljke mogu se naći na uličnom kiosku. Hranu kupujem u radnji iz Poljske. Ispostava se ugnezdila negde u glavnu ulicu, između nekoliko drugih. U Logoru, tamo, tih stvari nema. Sada ne moram da žmurim, ali ipak žmurim. Čekam poziv. Joanne je rekla da će me zvati u utorak. Jednom. Utorak ove nedelje, utorak one tamo nedelje, jedan utorak. Pojedem skoro sve, trudim se da ništa ne bacam. Tako su me naučili dani ispunjeni pogledima na gradsku bolnicu. Mleko se pokvarilo, ali od pokvarenog mleka je moguće napraviti pirinač u mleku sa malo cimeta. Posle se višak odloži u frižider. Idem na wc, ali ne plačem. Ovde više ne plačem. Iako ponekad imam potrebu. Kao da sam isplakao sve što sam mogao pre. Na ulici Logora me je srela Danna. Sasvim slučajno zagrljaj je rekao da je to ono što sam oduvek želeo, taj odlazak, ali nije mi se tako činilo. Oduvek sam želeo da me neko zagrlji i kaže mi da će sve biti u redu i da ne brinem. Danna je to osetila. Kako je čudno što se poznajemo još od zabavišta. Zajedno smo išli u školu. A onda je u godinama mladosti i promena Jasnin život nasilno prekinut. Naša za-

jednička drugarica. Ta veza sa prošlošću. Sada razmišljam da li me Danna čuje. Da li je u redu. Taj prijatelj koji je preživeo. Taj prijatelj koji te slučajno zagrlji i kaže *volim te*. Neko, negde u svetu sedi i misli na tebe. To znači da nisam nebitna osoba i da mrak nije tako crn ako bolje pogledaš u senke koje se na plafonu komešaju. Igraju žmurke ili vije oko lusteru koji je ugašen. Da li ću uskoro da dođem kući, ma gde ona bila? Izvinjavam se što tako grozno izgledam, rekao sam joj. Ugledao sam propalost na vlatima kose. Belo i sivo počelo je da izvire i više nisam mogao da zadržim knedle. Da li se treba radovati? Sve dok želiš da odeš odavde ne moraš da se pomeraš. Možeš da sediš u samozolaciji dobrovoljnosti i žmureći razmišljaš o stazama pored obale koje su tu blizu, ali te noge ne žele tamo. Danas želim da se zatorim i nisam u stanju da tumačim poruke *thanks* tipa. Da li to znači da se vidimo ipak sutra-sutra ili danas-sutra? Nacrtaću cup-cakes; to je ipak sigurna opcija bojenja beskonačnih torti i oblaka sa zvezdama u nekoliko nijansi. Obeležavanje brojevima. To bi mogli da uradimo. Da obeležimo svaku tortu brojem. Jer ipak ovo je neka vrsta slobodnijeg logora gde smo vezani papirom sa elektronskim potpisima. Uskoro će proći i sat vremena.

Autistična devojčica će doći, a ja nisam spreman. Vreme je da nacrtam sunce.

Minotaur

Dobro se pakujem. Mogu spakovati gomile u Neckermann kofer koji se više ne proizvodi. Savijam ivice, stranice se lome, tri para makaza u tri veličine. Ali ne mogu da spakujem ono a da ne iscure negde usput. Na kraju ostaje izvan, lepršajući među oblacima.

Vladimir Milojkovity

Есејистика:

 ЗЕМЉА, ОЧЕВИ И СИНОВИ:
ПОГЛЕД НА ЈЕДНУ ПРИПОВЕТКУ
ВЕЉКА ПЕТРОВИЋА

Још је Јован Скерлић указао на поетичко одређење Вељка Петровића према елементу земље: како у фокусу његове поезије (исто можемо рећи и за прозу) стоји „она тајанствена веза која постоји између човека и земље из које је изникао”.¹ Управо мит о Антеју представља потку многих његових приповедака, међу којима свакако треба издвојити најпознатије, *Буњу* и *Салашара*. Међутим, у приповеци *Земља* антејско завештање можемо приметити тек у назнакама; ствар је утолико комплекснија и интригантнија за тумачење. Покушаћемо да централни део наратива одредимо управо према феномену земље, узимајући у обзир њена различита значења и појаве у тексту. Наиме, пре портрета протагонисте Саве Недељковића наратор даје први сугестивни моменат: „Онај трећи је ишао мало одвојено, с пола корака иза нас, некако тихо и невидљиво”. На први поглед неприметан у односу на посланика, лик Саве бива укључен у наратив ненаметљивим питањем о могућности скорог приспећа лађе за Крф, при чему се приповедач радује његовом сремском нагласку². Затим се истиче један скоро прототипичан портрет облог равничара, који је „одржао и у изгнанству своје сало, газдујући бар у мислима на својим њивама и виноградима”. Већ у овом луцидном запажању можемо повући паралелу тело – дух: кратким потезима представљена је паорска нераздвојност од земље као пољопривредног добра, додуше сведена на телесно (назовимо то феноменом *земље-хранитељке*). У даљем тексту постаће јасно да Сава сопствени поглед на живот и смрт, као и неминовност њихове смене, формира у саодносу са земљом („Ја сам прост човек, али на земљи живим, од ње живим, па знам.”) – изворни светоназор човека-ратара. Сава тражи да приповедач саслуша „несрећног оца и земљорадни-

¹ Јован Скерлић, *Критике*, серија Српска књижевност у сто књига, Матица српска, Нови Сад, 1969.

² Интересантно, како разговор између наратора и Саве буде одмицао, наратор ће упутити читаоцу један аутокорективни коментар, исправљајући свој аудитивни суд о томе како је Савин нагласак фрушкогорски.

ка једног простог”, чиме се отвара пуна димензија овог јунака, откривајући перспективе из којих се оглашава. Управо, драма коју овај лик проживљава је личног карактера (губитак сина), али припада симултано и општељудском хоризонту (промишљање смрти). Расцеп између ових граничних тренутака отвара простор за својеврсну *онтологију земље*,³ чиме се Сава Недељковић пред читаоцем дефинише као комплексан књижевни јунак. Ваљало би прво испитати универзалну драму, садржану у тајном савезу човека и земље.

Страшна је то казна Божја кад крштену душу тако, на пучини, снађе самрт, тако без трага и гласа, без крста и људскога гроба! ... Ако му је, детету моме добром, већ била таква талија да га море удави, бар да га оно мртво врати матери земљи...⁴

У наведеном случају представа *земље-мајке* везује се за фолклорно-митолошки, као и хришћански (институционално-религиозни) слој: у Савину културну свест уткана је истина о томе да је мир душе могућ искључиво повратком земљи, од које је проистекао и сам живот. Она је истовремено и основ виталистичког принципа, али и једино право гробље. Савин страх од „плаве гробнице”, коју тумачи као Божју казну, изазива нараторово негодовање и неразумевање, те он убрзо схвата немоћ сопствених утешних речи пред Савиним аргументима, проистеклим из упознатих погледа на свет.⁵ Међутим, додатни легитимитет Савиним речима даје прикривени библијски цитат у виртуозно обликованој елипси „И роса, и семе, и стока, и човек”. Човек, саздан од праха, дужан је да се земљи врати („То је закон Божји”) и неумитност ове истине не доводи се у питање ни у једном тренутку. Нераскидива везаност за земљу, вечити људски усуд, можда је најилустративније исказана у пе-

³ Поткрепимо ову тврдњу речима из Петровићевог есеја *Похвала равници*: „Тај стални, видљиви додир земље и неба, виђен у свим тренуцима, без физичког трошења, ненадражен чулима, улива у равничара, неодољиво ограничен, али да је и непосредни део недокучиве, божанске целине”.

⁴ Вељко Петровић, *Земља*, Сабране приповетке Вељка Петровића (књига 4), Матица српска, Нови Сад, 1964, стр. 10.

⁵ Управо овај дијалог можемо схватити као централну тачку наратива. Вербални „агон”, у којем се сучељавају очински исповедни сказ и нараторов покушај да умири бујицу Савиних речи, додаје приповеци елемент сценичног, па и драматичног.

сми „Кад сељак умире“:

Једно здраво знање и храбро предање,
једно снажно, крупно, вечно осећање
исконског јединства црва и планета;
једна добра вера, урођена, света⁶

С једне стране, ово оправдава Савино аксиоматско ми-рење са синовљевом судбином, спремност да се испуни завет повратка у родну грудну. Тиме земља добија и снажно родољубиво значење („наше цвеће и зеленило“), што није необично за Петровићево стваралаштво. С друге стране, прихватање аутоматизма по којем овоземаљске ствари функционишу (плод поменуте онтологије земље) на први поглед је скрајнуло интимну драму неутешног оца. По чему бисмо онда Саву Недељковића посматрали као рељефног, анализе вредног јунака? Из домена општег морамо поћи ка индивидуалном трагизму једне људске судбине. Компаративне путање одвешће нас ка још једном од наших највећих приповедача, Лази Лазаревићу.

Један од индикативних тренутака за компаративно изучавање прозе Вељка Петровића и Лазе Лазаревића можемо наћи у Петровићевом есеју *Криза приповетке*, у којем стаје у одбрану кратке, фељтонске приче („та камерна музика језичке уметности“ која представља одређену замену романсе/баладе), издвојивши Симу Матавуља и Лазу Лазаревића као ауторе код којих је „блеснула новелистичка жица“⁷. Даље, Славко Леовац први доводи у везу приповетку *Земља* са приповетком *Све ће то народ позлатити*,⁸ док Славко Гордић истиче „прикривене интертекстуалне контакте и инверзију знаних сижеа“ (Матавуљ, Лазаревић).⁹ Стога је од несумњивог значаја истицање Лазаревића као Петровићевог књижевног узора. Заиста, спона између приповедача *Земља* и *Све ће то народ позлатити* везана је за чињеницу да је у обе уткана једна „велика прича“,¹⁰ у

⁶ Вељко Петровић, *Песме; есеји*, серија Српска књижевност у сто књига, Матица српска, Нови Сад, 1969.

⁷ Вељко Петровић, *Варљиво пролеће*, Сабране приповетке Вељка Петровића (књига 1), Матица српска, Нови Сад, 1964, стр. 18.

⁸ Славко Леовац, *Поезија и традиција: критички есеји о српској књижевности*, Српска књижевна задруга, Београд, 1995, стр. 66.

⁹ Славко Гордић, *Огледи о Вељку Петровићу*, ЗУНС, Београд, 2000, стр. 5.

¹⁰ Х. П. Абот под овим термином подразумева „основне приче које се ста-

овом случају ишчекивање синовљевог повратка из рата. Наравно, оба повратка се испуњавају, али са друкчијим трагичним призвуком (Савин син Милош завршава као утопљеник, док се Благојев син враћа као богаљ). У сржи свих „великих прича“ лежи нешто архетипско, чисто исконско. Међутим, главна паралела између ових приповедака опстаје у ликовима очева Саве Недељковића и Благоја казанције, специфичних, рељефних фигура. Наиме, основна разлика између двојице јунака тиче се динамике; Сава одлази у потрагу за сином, док Благоје остаје да чека у пристаништу. Динамика која их повезује, пак, унутрашње је природе: њихов унутарњи живот, испуњен стрепњом и страхом, артикулише се јавно – „озвучава“ се помоћу бујице речи, чиме се избегавају поступци попут унутрашњег монолога или тока свести. Земљорадник и занатлија имају недољиву потребу да константно вербализују сопствени психички свет, те о њима сазнајемо на основу онога што проговарају.¹¹ Интересантно је то што се код Саве емоционална тескоба манифестује отежаним дисањем при разговору о сину („као да угушује уздах или јаук“), што нас упућује на став да Петровића занима превасходно свет испољених реакција, одговор тела на психички живот јунака, она помисао која налази своју вањску манифестацију,¹² што је такође карактеристично и за Лазаревића (осим у приповеткама које су на прагу модерне, попут *Ветра* или *Швабице*). Суочавање са потресним судбинама синова остаје најинспиративнији предмет компаративног погледа на обе приповетке. На неколико места сугерише се слутња злокобних вести, само што Благојев механизам самозаваравања стоји у

дно понављају, које се јављају и у друштвеном и у појединачном животу и које имају снажну улогу у дефинисању идентитета, вредности и схватања живота“ (види: Х. Портер Абот, *Увод у теорију прозе*, Службени гласник, Београд, 2009)

¹¹ У приповеткама Петровић је окренут најчешће простом, сеоском или варошком свету, те не чуди следећи аутопоетички став о третирању књижевних јунака: „У овим фељтон-причама, ‘напротив’, аутор поставља своје ликове непосредно пред читаоца, не као на дигнуту, осветљену бину, већ као на, какву било, прашну, глатку, каљаву арену живота, на трг, у салу, у веркштат, у спаваоницу. И ту, они сами, приповедачеве личности, имају да се о себи својим речима, својим ликом прикажу и изјасне.“ (есеј „Криза приповетке“ у: Вељко Петровић, *Песме; есеји*, серија Српска књижевност у сто књига, Матица српска, Нови Сад, 1969)

¹² Више о томе у: Славко Леовац, *Поезија и традиција: критички есеји о српској књижевности*, Српска књижевна задруга, Београд, 1995.

опозицији Савиној трезвености и спремности на њу. Куриозитет представља коришћење идентичног цитата („земља јеси, у земљу отидеши“), који диференцира Савин и Благојев мисаони склоп. Сава је, као што смо назначили, помирен са библијском истином, док Благоје задржава отклон од исте мисли („Е знам и ја те ваше филозофије!“), непомирљив са тим како се држава опходи према ратним инвалидима. Доживљај *земље-гробнице* на први поглед дијаметрално раздваја ове очеве. Међутим, споменута бујица речи код обојице јунака може да послужи и као средство лакшег преброђивања потресних призора. Из тог разлога Савин завет да ће „и црно испод нокта потрошити“ да би синовљево тело вратио у родну земљу, садржи истовремено елементе трагичног и хуморног¹³, те испрва може деловати неуверљиво. У оваквом прихватању исхода („он је зајецао, а цео свет је осетио да је то Божји благослов и олакшање за њега“) Сава је избегао свој највећи страх – да сина никада не пронађе у бескрајном плаветнилу мора, али истински судар са породичном трагедијом није наративизован (прича се завршава три-ма тачкама усред Савиног обраћања окупљенима), стога и немамо приказано оно најинтимније унутарње трвење. Исто као и Благојево упорно понављање народне изреке, Савине речи могу презентовати горку животну иронију, чија се срж налази у ономе што упорно измиче вербализацији. А додајмо успут да је приповетка *Земља* написана 1927, скоро деценију након потпуног разорења Европе – ауторска дистанца од било какве коначне истине плод је акумулираног и довољно контемплираног личног искуства, сазнања до ког се дошло на најтежи могући начин. У прилог тврдњи да се крај ове приповетке не може интерпретирати униквално долазе следеће ауторове речи из есеја *Криза приповетке*: „А прича, краћа или дужа, оставља, као књижевни састав, утисак заокругљене целовитости. Разуме се, друго је питање: да ли она износећи свој проблем њега оставља нерешеног, то јест да ли на крају хотимице ставља знак питања, знак кобне или комичне људске двоумице“. Тиме се компаративне нити, као и књижевноуметничка вредност приповетке *Земља*, додатно потврђују.

Урош Микић

¹³ Исто, стр. 66.

КОРАК КА ФОРМИРАЊУ ЧИТАЛАЧКЕ КУЛТУРЕ

Методички приступ роману „Од читања се расте“ Јасминке Петровић

„Како треба писати за децу?
Исто као и за одрасле, само много боље!“

Овако је говорио Душко Радовић, а својим стваралаштвом потврдила једна од наших најбољих савремених књижевница за децу, Јасминка Петровић. Написала је више од тридесет књига и за њих добила бројне награде. Међу њеним делима посебно се истичу мозаички роман „Све је у реду“, роман „Лето када сам научила да летим“, збирка прича „Ово је најстрашнији дан у мом животу“, приручник „Секс за почетнике“ и многа друга. Богато Јасминкино стваралаштво, поверење и разумевање процеса одрастања охрабрују читаоце да упорно преиспитују свет у коме живе, да га истраже, изуче и да извуку сопствене закључке. У домен њеног рада улазе и многобројни пројекти, чији је циљ да се култура читања негује од најранијег доба. Јасминка је често истицала да писци за децу имају привилегију да мењају свет. Они код младог читаоца могу да пробаде нова интересовања, помажу му да разуме своје недоумице и страхове и охрабрују га да се са њима суочи. Што је писац храбрији и одлучнији, читалац ће моћи дубље да зарони у књижевни текст, а самим тим и у себе самог. Зато књижевност Јасминке Петровић умногоме доприноси критичком резоновању и оштри критички апарат читалаца.

Данас је однос деце према књигама и књижевном стваралаштву комплексан, јер су књиге препустиле своје место интернету, масовним медијима и инстант-култури. Иако постоје деца која интензивно читају, ипак је више оних који читају минимално, односно само оно што је неопходно за школу. Љубав према читању стиче се првенствено у породици, а како је и сама структура породице у кризи, тако се и васпитавање књижевног укуса гаси. Сви истраживачи се слажу у једном: деца која су окружена књигама од малих ногу и која виде своје родитеље да читају, у великом проценту постају љубитељи писане речи. Сходно томе, књига за децу треба да буде оригинална, мудра,

уметничка, едукативна, раскошна, богато илустрована и не сме да буде скупа. У развоју читалачких навика важну улогу имају и образовни систем, медији, издавачке куће, културна јавност. То је у савременом друштву још један озбиљан проблем.

Напоследку, да би деца заволела књиге, потребна им је подршка, мотивација и охрабрење одраслих. Иво Андрић је рекао: „Остати равнодушан према књизи значи лакомислено осиромашити свој живот“, па се те крилатице треба држати у настави Српског језика и књижевности на свим нивоима. У наставном циклусу најважније је код ученика развијати способност читања књижевних текстова са разумевањем, подстицати љубав према читању и неговати истрајност у читању и доживљавању књижевног дела. Ученике треба навикавати да опишу доживљај прочитаних дела и изнесу сопствено мишљење о њима. Читање перманентно развија емпатију тиме што од читалаца тражи да се ставе на место другог и разумеју најразличитије особине и поступке ликова. Такође, ова вештина повећава вокабулар, подстиче радозналост, развија имагинацију, јача самопоуздање, самодисциплину и одговорност. Почетно читање и писање представља значајан део наставе српског језика и књижевности. Подучавање овој вештини почиње у првом разреду основне школе, а завршава се у трећем, када нормално развијена деца сасвим аутоматизују читање и писање. Истраживања су показала да деца највише читају од другог до четвртог разреда.

Трећи разред је свакако прекретница у рецепцији и разумевању књижевног текста. Завршен је процес почетног читања и писања и деца су већ оспособљена да разумеју, процењују и критички сагледавају књижевни текст. Зато је избор лектире за трећи разред веома битан. Ученике треба оспособити да проничу у свет књижевности, мотивисати их на гајење љубави према разумевању, доживљавању и тумачењу уметничког дела, у чему запажену улогу има успех постигнут приликом читања. С друге стране, на овом узрасту важно је да ученици упознају жанровски хетерогене текстове, као и дела из различитих књижевних периода. И у овом разреду читају се текстови у наставцима, а то подразумева да се на неколико планираних часова, према плану који учитељ/учитељица самостално осмисле и одговарајућој динамици, читају и анализирају наведена дела.

Једно такво дело је и роман за децу „Од читања се расте“

Јасминке Петровић. Фабуларни ток одвија се у осам дана – од понедељка до понедељка, па се текст може лако поделити и у самој настави, тако што би се, на пример, на часу читала два „дана“, односно два дела приче. Добра је и идеја да се два или три дела текста задају ученицима за читање код куће, како би на часу било довољно времена за њихову обраду и повезивање са претходно прочитаним. Током читања у наставцима ученици негују истрајност у читању и у усвајању доминантних естетских и васпитних вредности књижевно-уметничких текстова.

Јасминка одлично познаје развојну психологију детета и истиче да свако дете има свој ритам у развоју. Потребни су посвећеност, поверење, стрпљење, као и искрен приступ детету са проблемом у читању и писању или са отпором према тој вештини. Зато је кратки роман (или дужа приповетка) „Од читања се расте“ идеална подршка пред овом, на први поглед, непремостивом препреком.

Већ смо нагласили значај читања и писања за даљи когнитивни, емоционални и социјални развој. Али, шта се дешава када дете не успе или не жели (несвесно) да овлада том вештином? Тамара, интелигентна и луцидна девојчица, ученица првог разреда, разликује се од својих вршњака управо по томе што још увек није научила да чита и пише. Отворено и без устручавања спремна је да то саопшти свом окружењу. Она не воли слова, не воли да чита, све док јој дружење са старим комшијом не отвори нови поглед на речи. Схвативши везу између усменог дискурса и писаног текста, Тамара открива пут ка читалачком чину, што представља кључну тачку у њеној перцепцији. У једном пријатном (прикривено филозофском) разговору мудри дека одговара да му је омиљена животиња опосум Хајди из зоолошког врта у Немачкој, који има више пратилаца на Фејсбуку од Ангеле Меркел. И онда се дешава чудо – радознала Тамара узима буквар и помоћу њега уписује слова у претраживач на интернету. Сећа се како су то радили на часу (нпр. Х као хармоника), користи све своје капацитете (пажљиво је гледала како тата користи компјутер и размак прави „глистом на тастатури“), срећна је што напредује њено писаније и не одустаје када случајно све обрише. Упорна и сигурна да побеђује у борби са страшним словима, понавља цео процес. Тако увежбава, а ауторка скраћује ток њених мисли (више није „Куцам О као огледало“, сада је само „Куцам О“).

На овај инспиративан начин Јасминка Петровић подстиче дете са потешкоћама у савладавању ове вештине да освести и оснажи своју жељу за знањем. Да је стварно успела, потврдиће и моменат када Тамара оде у библиотеку да прочита причу о девојчици Хајди. Иако ће јој се књига учинити као „мравињак пун мрава“, иако ће мама и тата заспати над књигом читајући јој, она неће одустати и читаће сама. Савладаће вештину читања и пожеље да постане писац, што је свакако велика трансформација.

„Није лоше да је човек писмен. Онда може Милану да напише честитку за рођендан. Василиса није веровала да је то мој рукопис... Када сам кренула кући, Милан ми је рекао: 'Свиђа ми се твоја честитка'. И ја сам била срећна, пресрећна.”

Сигурна у себе и свој духовни раст, Тамара ће покушати да утеши свог пријатеља када је прочитао вест да је опосум Хајди склопио очи заувек. Тиме се она конституише као аутономни рецепијент и тумач књижевног текста. Почине да промишља о причама које је читала („Црвенкапа“) и поентира тако да сваком детету намести крила када запну пред било каквом препреком:

„Није крај када се уплашимо и станемо. Крај је када прођемо кроз то страшно и наставимо даље. То је крај. Или је то почетак – то баш нисам сигурна.”

Људи око ње неће се променити (родитељи, Василиса, њена мама), али она са њима више неће ратовати. Заволела је промене и не плаши их се: „порасла је“ од читања. Помирила је два различита медија комуникације – буквар и интернет, открила је опосума Хајди и Ангелу Меркел, упознала праву Хајди, обрадовала Милана и изнервирала Василису. Све то за осам дана!

Садржај прати и композиција прилагођена детету-читаоцу. Фабула је смештена у једну недељу и распоређена по данима, од понедељка до понедељка. Као серија у наставцима нижу се Тамарине договорштине и прати њен раст „од читања“. Интерпретација у школи поступком читања у наставцима омогућава да ученици формирају и проширују хоризонт очекивања, као и да предвиђају могући наставак. То чини анализу текста забавнијом и интригантнијом, а деци појачава пажњу и буди машту.

Задатак учитеља је да децу, пре свега, припреми за чита-

ње, а мотивација је изузетно важна у овом процесу. Ученицима може бити поверен задатак да размишљају о врло инспиративном наслову. Такође, професор разредне наставе може им прочитати кратки осврт на задњој корици романа:

„Тамара не уме да чита и пише, а већ иде у први разред. Мама је очајна, тата се љути, али њу баш брига за слова. Са знајте како су један деда, један опосум, једна Хајди, плус интернет, помогли Тамари да чита и пише.”

Тако би се свакако отворио простор за истраживање шта је опосум, ко је тај деда и какве све то има везе са Хајди. А тако је већ заокупирана и њихова пажња. Учитељ може чак да предложи да роман прочитају код куће, па да на часу, путем истраживачког читања и уз тумачење непознатих речи, деци омогући квалитетнију рецепцију текста.

Пре истраживања текста важно је нагласити да је ово дело штампано у облику сликовнице, словима крупнијим од уобичајених, да би се олакшало читање онима који ту вештину још нису добро савладали. Живописне, карикатуралне илустрације свакако ће утицати на естетски доживљај, па треба упутити децу на посматрање визуелног идентитета књиге као саставни део текста. Није згорег напоменути да је илустрације радио Добросав Боб Живковић, дугогодишњи Јасминкин сарадник. Оне су духовите, јарких боја и увек су у првом плану Тамарине крупне, радознале очи.

Један од потенцијалних методичких модела у динамици интерпретације приликом часова обраде текста могао би изгледати на следећи начин:

1. час – читање и тумачење одломака „Понедељак” и „Уторак”
2. час – читање и тумачење одломака „Среда” и „Четвртак”
3. час – читање и тумачење одломака „Петак” и „Субота”
4. час – читање и тумачење одломака „Недеља” и „Опет понедељак”
5. час – разговор са књижевним ликом („Разговарајмо са Тамаром”).

Ученике треба припремити да потраже симболику у насловима „Понедељак” и „Опет понедељак”. Пажљивим и поступним вођењем кроз текст они ће разумети да за њихову другарицу Тамару не почиње само нова недеља, већ једна

сасвим нова фаза живота. Она је за тих недељу дана доживела интелектуални и духовни развитак. Од једног незаинтересованог, поспаног и тврдоглавог детета, Тамара постаје весела, задовољна и све сигурнија у себе.

Читање одломака се може извести и техником „читање са предвиђањем“. Учитељ може да изабере место у тексту које ће заинтересовати дете да и само учествује у обликовању приче. Као пример можемо узети сам почетак „Понедељка“:

„Мислила је да сам болесна, али су ми сви резултати одлични. Сада је мама још очајнија него што је била.“

Деца већ на овом месту могу да предвиђају у чему је Тамарин проблем и зашто је њена мајка толико забринута. Након анализе сваког одломка деци ваља понудити истраживачки задатак инспирисан разговором. То може, на пример, бити порука/савет Тамари како да научи да чита, цртеж како деца замишљају Тамару, бележење особина најзанимљивијег споредног лика, детективско истраживање текстова о опосуму Хајди...

У тумачењу посебну пажњу треба обратити на приступ одраслих проблему васпитања детета. Учитељ може да објасни какав модел „подршке“ Тамари пружају родитељи, али и укаже на праву мотивацију којој прибегава стари комшија са трећег спрата. Родитељи су превише забринуте, посебно мајка, па панично наваљују да она све то мора хитно научити. То, наравно, изазива отпор и не доводи до делотворног решења. Овај део анализе треба аргументовати читањем духовитих одломака, оживљавањем ликова гласом и мимиком, алудирајући на једноличан модел који се Тамари већ смучио:

„Ајде, Тамара! Пожури, Тамара! Шта чекаш, Тамара! Је л' ти чујеш, Тамара!“

Насупрот њима, мирни, сталожени комшија одговара на њена питања са много пажње, а без сувишног текста, буди Тамарину машту занимљиво и предано одговарајући на њена питања. Тако ће је навести да сама потражи на интернету информације о опосуму Хајди, а затим и да оде у библиотеку да узме роман „Хајди“ и уђе у чаробни свет књига. Не треба се изненадити ако деца буду имала доживљај да дека хоће да осрамоти Тамару:

„То је симпатична књига. Могла би једног дана да прочиташ. Упс, извини! Заборавио сам да си неписмена!“

Децу треба упутити да направе разлику у моделу васпи-

тања у којем живи Тамара, али и оном из којег је Василиса. Пожељно је повести и дијалог у вези са улогом школе и учитељске фигуре у детињству („Онда читатељица не зна како да је умири, па се презноји. Мислим да се учитељица плаши њене маме. Њена мама је већа од учитељице три пута и увек нешто виче кад дође у школу”).

Када се ученици упознају са Тамариним ликом, спремни су да представе њен портрет. Тако ће сукцесивно почети да усвајају и битне књижевнотеоријске појмове. Приликом анализе овог књижевног дела ученици стичу фундаментална знања о терминима: роман, дијалог, приповедање у првом лицу, кружна структура приче. Ипак, ове појмове требало би објаснити на једноставан начин, описно, не користећи термине.

Последњи час обраде овог дела предвиђен је за фиктивни разговор са Тамаром. Занимљиво би било претворити тај час у луткарску представу, чиме се инсистира на методичкој разноврсности и инвенцији. Један од ученика може позајмити глас лутки Тамари, која ће одговарати на питања осталих учесника о сопственом читалачком искуству, препрекама и подстицајима. На основу питања може се видети у којој су мери деца схватила текст, а ученица која глуми Тамару илустроваће њен лик комплетно и комплексно, узимајући у обзир све релације и ситуације у којима се Тамара нашла. Развијајући емпатију према Тамари, деца која имају проблем са читањем и писањем и сама ће пожелети да се промене. У овом замишљеном интервјуу деци треба објаснити и тај појам.

Један од креативнијих начина систематизације наставне јединице јесте подстицање ученика да направе лични временлов развоја неке вештине. Међутим, неопходно је и адекватно коришћење дидактичко-методичке апаратуре у циљу формирања херменеутичког круга. Успех процеса систематизације у значајној мери може зависити од структуре и квалитета споменуте апаратуре.

Управо у свим наведеним могућностима крије се едукативна и уметничка снага Јасминкине прозе. Изузетно штиво за младе читаоце, пријемчиво за учитеље и родитеље, по свим параметрима битним за образовни процес, поносно држи почасно место у списку лектире за трећи разред.

Урош Милојковић

АНАМНЕЗА ДЕПРЕСИЈЕ

*A handshake of carbon monoxide
And no alarms and no surprises
No alarms and no surprises
No alarms and no surprises
Silent
Silent
Radiohead*

Стаклено звоно је дебитантски и последњи роман Силвије Плат који је написала у креативној експлозији непосредно пре свог самоубиства. Себи је одузела живот на веома бизаран и чудан начин, тако што је гурнула главу у рерну, укључила гас на шпорету и угушила се угљен-моноксидом. Роман је временом задобио иконичан статус јер сликовито и упечатљиво приповеда о широком и богатом опсегу тему, али превасходно портретише агонију адолесценције, нарушавање менталне равнотеже и крах у душевне тескобе и положај женске индивидуе у патријархалном и конзервативном устројству. Роман се неретко зазива у популарној култури са разноврсним претпоставкама и асоцијацијама и својевремено је доживео своју екранизацију, тако да се из тога може закључити како је укорењен и присутан у духу времена и колективној психосфери- његов ехо одзвања кроз ходнике времена.

Естер Гринвуд, главна јунакиња романа, представља перспективну, талентовану и интелигентну девојку са стваралачким склоностима. Има деветнаест година, долази из Бостона и добија стипендију једног модног часописа због ког долази у Њујорк. Међутим, енергичност и колоритност мегалополиса нису подстицајни и мотивишући за Естер, већ она почиње да наслућује и осећа напрслину између устутњале, ускомешане урбане средине и унутрашње тромости и апатије која је осујећује да се укључи у распомамљени калеидоскоп живота и хедонистичке лавине. Депресија се рађа на тако тих, невидљив и бешуман начин, као сићушна, занемарљива лакуна која се отвара између унутрашњег, мисаоног и осећајног стања индивидуе и спољашњег, екстраменталног окружења. И из те микроскоп-

ске пропорције нараста до колосалних и грозоморних размера. Кроз Естерин случај пратимо еволутивни след депресије и дијапазон разлога и чинилаца који је побуђују и стварају.

Естерин идентитет постаје подвојен и порозан, она осцилира између сучељених и противречних импулса, што је чини амбивалентном особом у којој се, постепено и градацијски, чврсти осећај сопства разграђује и растаче, због чега постаје осетљива, аморфна и дезоријентисана. Осећај расплињавања сопства је унутрашњи, неутуђиви симптом и показатељ депресије јер без стабилне и темељне усидрености у свом Ја, личност је збуњена, крхка и парадоксална, не може јасно и успешно да се координише у окружењу, већ је узастопце и бесомучно скољена унутрашњим конфликтом који потиरे сигурну, јасну перспективу и намеру, ослабљује асертивност, чинећи особу пасивном и анемичном- људска душа бива изгубљена у лавиринту који је сама сазидала.

Тај унутрашњи Естерин агон се оспољује и опредмеђује на видљивој форми њене душевне позорнице, јер Дорин и Ц.К. фигурирају као утеловљења различитих, сукобљених аспеката Естерине личности која се рачва и разгранава до непрепознатљивости. Дорин је слободна, отворена и динамична и тежи да задовољи своје тренутне страсти и жеље, она је изричито и искључиво усмерена на лично задовољство, без сенке и ореола дугорочних, разрађених планова- циљ је садашњи нагон који провејава. Такође, Дорин неспутано испољава своје сексуалне, еротске пориве, није инхибирана патријархалним скрупулама као Естер, тако да Дорин оваплоћује и персонификује тај део Естерине личности који на одважан и бескомпромисан начин манифестује своју телесну, сензуалну енергију без опресивних и строгих моралних норматива патријархата. Међутим, Естер осећа одбојност и анимозитет према Доринином понашању, према њеној раскалашној, ескцесивној путености, хедонизму и дионизијској помами јер у њој подсвесно, латентно избијају уверења и становишта својствена патријархалном обрасцу, што одражава неразрешени унутрашњи сукоб. Естер осећа исто што и Дорин, у њој букте истоветне страсти и пожуде, али не поседује довољно одлучности и смелости да надиђе патријархалне императиве и правила које је поунутрашњила. Оваква релација нам посведочује сву сложеност и вишеструкост Естерине психодинамике.

Ц.К. је на опречном делу спектра. Она је методична, педантна и одговорна и охрабрује Естер да посвећено и вредно следи своје снове и амбиције како би их преточила у стварност; подстиче је да се усредсреди на развој успешне каријере и репутације и да своје потенцијале и капацитете доведе до врхунца, а да хировите, пролазне страсти и хтења угуши и пренебрегне. Када бисмо употребили кјеркегоровску скалу и речник, Дорин и Ц.К. би представљале судар естетског и етичког начела у Естерином духу.

Естер гаји тенденцију да једног дана буде остварена и успешна, има историју истакнутог ученика и студента и у њој куљају импулси да се афирмише у друштву и изгради реномирану, еминентну позицију, али јој недостаје дисциплине. Штавиште, она осећа аверзију према наукама и струкама које захтевају прецизни, плански и строги начин мишљења, она осећа већи афинитет ка стварима које су флуидне, разигране и флексибилне. На тај начин је Естер разапета између противречних склоности и стремљења. Иако је унутрашњи сукоб који тиња у њој прилично снажан и интензиван, он је опет окоштао и окамењен јер Естер не предузима активне, сврсисходне поступке и стратегије да га разреши, већ он хронично провејава у њеном менталном пољу. Неразрешени унутрашњи сукоб, непрекидна борба супротстављених и некомпатибилних сила без конклузивног епилога, особу чини исцрпљеном, празном и апатичном и са те стране се проузрокује и заоштрава Естерино депресивност.

Естер се мрви под жрвњем друштвених очекивања и захтева, полемички однос који има према друштвеној ортодоксији је исцрпљујућ. Она је у рату са два модела битисања. Први јој намеће идеал покорне, послушне и марљиве супруге и мајке чија се успешност и вредност испољава у уском маневарском простору породице, док јој други диктира да ужива у фриволном, фарсичном конзумеризму и помодарству, да буде опијена декорумом и екстравагантном спољашњошћу, али Естер исказује подједнаки револт према оба модела.

Она је пуна огорчености и резигнације и жели пустиловни, стваралачки и истраживачки живот који није једноличан и укалупљен, али своју побуну не зна како да артикулише и да је окрилати и конкретизује; побуна лелуја као фантазмагорија, као ескапистичко снатрење које нема своју реалну егзистенцију

и опипљиве импликације, већ постоји као ментална творевина и прибежиште озлојеђеног ума који је немоћно сукобљен са друштвеном скученошћу. Такво егзистенцијално и осећајно стање поспешује ескалацију и умножавање депресивности код Естер, јер је таква перспектива и душевни склоп удаљавају од света и чини да се осети отуђеном, изолованом и беспомоћно учлауеном у свој микрокосмос.

Губитак средишта сопства, јасне и изграђене представе о сопственом идентитету, унутрашња збрканост и нејасноћа, онемогућавају Естер да се сигурно и темељито профилише и дефинише у друштву, због тога постаје изопштена и измештена, развија се импресија промашености и маргиналности која поколебава и поражава амбициозну, перспективну Естер. Осећај усамљености и отуђености се експоненцијално заоштрава.

Са развојем депресије, Естерина перцепција постаје будна и фокусирана, постаје осетљива на спољашње детаље, надражаје и осете, изопштрава се осећај за видљиве, опажајне појаве и физиолошке сензације, појачава се пажња усмерена на телесност и емпиријски, визуелни свет. Такво хиперсензитивно стање је карактеристично за дубоко меланхоличне, флегматичне особе и представља константу у романима који тематизују такво егзистенцијално стање, од *Беспућа*, преко *Дневника о Чарнојевићу* до *Страница*. Опустошен и испражњен дух преусмерава свој фокус на оно што је спољашње, видљиво и оваплоћено и ту инстанцу интезивно исцрпљује. Такав поступак је инкорпориран и у овом роману.

Естерина револтираност патријархалним концептом је очита и јасна. Она виспрено уочава унутрашње антиномије и неусаглашености патријархалне идеологије и дволичност, поларизацију коју охрабрује, поткрепљује и идејно осмишљава. То сазнање и визуру Естер развија у расправи са Бадијем Вилардом према коме гаји романтичне, сентименталне склоности. Из Бадијевог случаја се очитује да мушкарци могу слободно да испоље своју сексуалност, док жене морају стидљиво, скрупулозно да суспрежу и затомљују своје чулне, телесне пориве како би биле у складу са идеалом чедности и кроткости, док би у супротном биле жигосане као промискуитетне. Када са ове тачке ретроактивно сагледамо целину наратива у роману, постаје нам недвосмислено јасно и транспарентно шта је Дорин представљала за Естер, управо отеловљење непатворене стра-

сти и жудњи које су опречне патријархалној индоктринацији и хегемонији, што ће проузроковати Естерино превредновање патријархалних диктума, афирмацију личне слободе и освешћивање сопствене заробљене сексуалности.

Али Естер није у потпуности, победоносно и катарзишно, урођена у сексуалним ескападама и у њеној свести спорадично и делимично исијавају реликти патријархалног мишљења. Она је разбуцала један вредносни модел, али није успела да створи други и управо та вредносна безобличност даје замајач развоју потиштености и учмалости. Повратак у Бостон, безбојна, поражавајућа слика прозаичног и свакидашњег живљења, неуспешни покушај уписивања колеца (Естерино апликација је одбијена) продубљују осећај промашености и незнања, тако да се суновраћају у потпуну непомичност и празнину.

Естерине амбиције и тенденције сплашњавају јер после депресивног потреса њена индивидуалност је срушена и смрскана и пошто нема фиксирано, монолитно утемељење у сопству, из тог аморфног вакуума не може да генерише циљеве и преокупације, већ непрекидно тавори у стању ослабљене, различене воље и имплозије животног елана.

Такође, ту постоји још једна важна димензија коју не треба превидети у овој егзистенцијалној аритметици. Она развија једну нихилистичну и песимистичну перспективу, што може да буде узрок њеног депресивног расположења или пак његова нуспојава. На фону њеног расуђивања и погледа сваки напор, стремљење и прегнуће је бесциљно и бесплодно јер ништа нема унутрашњи, трајни смисао, већ је све ефемерно, трулежно и пропадљиво и тако се сваки подвиг поткопава оваквом призмом. Она је у свом промишљању усредсређена на крајње, исходне тачке и последице људске егзистенције, а она је омеђена неминовном и неоспорном смртношћу и краткотрајношћу, што смисаоност сваког стремљења демистифкује као илузију јер је крајња и апсолутна чињеница људске онтологије-пролазност. Таква опсервација оснажује и потхрањује њену безвољност и статичност, даје филозофску позадину и темељ њеном дефетизму. И овакви погледи и ставови нису само мисаони експерименти и менталне игре из доколице, већ имају стварне, застрашујуће последице у равни реалности јер су инкапсулација целокупног егзистенцијалног расположења и духа. Кроз кулминацију и агломерацију оваквих осећања, Естер ће у неко-

лико наврата тежити аутодеструкцији, све док не буде дошла до руба смрти. Безуспешни суицидални покушаји ће завршити њеном хоспитализацијом.

Овакав спектар расположења је сасвим природан и неминован за адолесцента јер је то веома осетљиво, критично време психофизичког сазревања, промене и укореењивања у свету и друштву, као и важног момента творбе идентитета, то је својеврсни коперникански обрт за егзистенцију сваког човека. Тако да теме негативних менталних стања, сумрачних, морбидних мисли и идеација самоуништења не треба скрајњивати и забашуривати као нешто девијантно, изопачено и скаредно, већ их треба довести у жижу разговора и промишљања како би адолесценти развили конструктивну и целовиту представу о горућим егзистенцијалним дилемама, као што видимо, то су питања живота и смрти. У скорашње време професор једне школе је као тему писменог задатка управо поставио питање самоубиства и такав поступак је постао предмет јавног одијума, што сведочи да појава самоубиства и опсег осећајних стања који су мотор таквог чина и даље у нашој колективној перцепцији имају жиг нечег саблажњавајућег и гротескног, сходно томе, такву тему и проблематику треба потиснути. Али демони које кријемо, враћају нам се као сподобна чудовишта. Монструми с којима се здружимо, постају безазлене сенке.

Естерин боравак у менталним институцијама нам осликава и огољује стање савремене, модерне психијатрије, њених главних метода и техника. Такође, илуструје нам однос друштва према *лудилу*. Постоји радијус осећања и расположења који је друштвено подесан и прихватљив и све што одудара од тог калупа препознаје се и опажа као аномалијско, ексцентрично и патолошко и задобија конотацију нечег зазорног и грозоморног, што треба изоштити из непосредног језгра друштвене заједнице јер прети да пољуља њену крхку, артифицијелну равнотежу. Стога, треба пронаћи начин да се *лудило* интегрише у друштвену сферу, а не да се екскомуницира. Палету прихватљивих и подобних осећајних стања и расположења треба обогатити и проширити, тако да има већу растељивост и разбокореност, јер жигосање извесних психоменталних садржаја и њихово анатемисање није плононосан начин да се суочимо са одређеним аспектима људске душе. Таква пракса и мишљење само увећавају и усложњавају патњу.

Зашто се осећамо лоше кад смо депресивни? Пасивност, учмалост и безвољност су само од неких елемената који потпадају под кишобран депресивног расположења. Депресија није једнообразна, већ представља комплексно укрштање разнородних осећајних стања и момената. И сваки од тих елемената који креира хетерогену лепезу депресије је по својим унутрашњим, суштинским особинама, лош и штетан, јер укорењује особу у безбојну колотечину празнине и анемичности и ономогућава позитивна осећања еуфорије, заноса и усхићења, већ редукује унутрашњи свет на сиромашни, шутири спектар закржљалих осећања. Али ту постоји још једна димензија која је друштвено посредована, поред ових интринсичних момената. Депресија носи друштвену стигму, она је негативно обојена као ругобно, гротескно стање јер нас спречава и осујећује да функционишемо ефикасно, продуктивно и успешно, да одговоримо на све друштвене стандарде комуникације, јер кад смо депресивни онда смо потиштени, непријемчиви и интровертни и друштвена средина не посматра благонаклоно таква расположења. И на тај начин се код депресије отвара још један слој који умножава и усложњава депресивно стање, а то је та негативна друштвена перцепција која се поунутрашњује и која диригује и уоквирује тумачење депресивног стања. Због такве визуре и логике, депресивна индивидуа себе доживљава као нешто психопатолошко и изопачено, што је суштински сажима и описује као особу, то представља полазиште и корен њеног самоодређења, што подстиче и оснажује експоненцијалну помахниталост депресије.

Естер се суочава са методологијом модерне психијатрије. Концепт душе као нечег метафизичког и интелигибилног је превазиђени, архаични модел мишљења који је замењен свеprisутним физикализмом који душевна струјања своди на њене неурохемијске корелате. Међутим, душевни трзаји и подрхтавања не могу се без остатка редуковати на биохемијску, неуролошку инстанцу и постоји важна димензија како субјективно интерпретирамо своја психоментална стања, како их у језику осмишљавамо и посматрамо, што се не може подвести под сушти физиологизам. У том погледу, редуccionистичко и физикалистичко учење може бити плодотворно и делотворно кроз процес и стратегију медиализације душевних тескоба, али такав приступ има своје границе и ван тих граница је недостатан, јер су мисли и осећања умногоме дискурзивне, опскурне

и неопипљиве творевине које се морају разрешити опсежном интроспекцијом и мисаоним посматрањем, та битка се мора водити филозофским оружјем, аргументима и премисама које потиру уверења и схватања у сржи менталних дисбаланса.

Естер се првобитно лечи код доктора Гордона где не понире у темељ свог психоегзистенцијалног стања, он је своди на овештале, истрошене категорије и концепте, институционалне појмове и тако њен особени, специфични случај укалупљује у нешто генеричко и схематично, без нијансираности и диференцирања. Потом је третира шок терапијом, тзв. електроконвулзивном терапијом коју спроводе на варварски, инквизиторски начин са неделотворним учинцима, што повећава Естерино осећање апатије, тромости и збрканости мисли. После доктора Гордона и његове клинике, Естер преусмеравају у државну болницу где јој приступају на јалов, аљкав и подругљив начин, ту је конгломерат доктора инструментализује, отуђује, посматра као предмет за научно студирање и посматрање које је самодовољно и самобитно у свом гордом и охолом сцијентизму. Тек када под покровитељством свог мецене, Филомене Гиније, Естер дође у приватну клинику где ће је лечити докторка Нолан, она показује знаке напретка, благостања и исцељења. То нам илуструје класни јаз у структури америчког друштва и како се несразмерно распоређује каквоћа медицинске неге и стручне помоћи, стварајући диспропорционални контекст где сиромашни таворе на рубу економије, друштва и менталног здравља. Бити сиромашан и луд- ето два зла у једном.

Код докторке Нолан, покрива се физиолошки, материјални аспект депресије, али кроз стрпљив, темељит и усредсређен разговор Естер урања у унутрашњи, појмовни и идејни део свог менталног дисбаланса и тако катарзично разрешава и размекшава своје акутно психоментално стање. *Лудило* не може само да се избрише, већ мора да се проучи јер кад *лудило* протутњи, оно сазрева у мудрост. Међутим, некад из амбиса *лудила* не може да се уопшти нека формативна поента и лекција, некад човек мора да заборави на тај токсични, суморни предео како би преживео.

Каријеристичко и компетитивно друштво, такође, изнедрује депресију јер су главна, средишња мерила вредности успешност, тријумфалност и репутација, док се унутрашња, интимна равнотежа и благостање пренебрегавају као споредни,

безначајни чиниоци. Глорификују се самопрегорни и марљиви рад науштрб душевног спокоја и хармоније; светилиште богова данашњице је пошкропљено нашом крвљу која сукља из свих пора. Највећи грех данашње религије је бити неуспешан. Позиционираност у хијерархији, амбициозност и мегаломанија постају дефинишућа обележја и пароле испод чије заставе се групишемо као опијена, замађијана маса. Постајемо свој посао, срастамо са нашом репутацијом и каријером, они постају магистралне одреднице које нас сублимишу као особе и ако нисмо у равни са тим критеријумима и светоназорима, израстају резигнација, очајање и самопрезир јер себе тумачимо као безуспешне и безначајне индивидуе. Робујемо том вредносном моделу и ударци његовог бича нам се реско усецају у кожу и ми обожавамо те киптеће бразготине јер су оне иницијација у религијски култ који идолатријски велича посао, каријеру и успех. Зато треба да се присетимо антологијске реченице из анти-капиталистичког филма *Борилачки клуб*: You are not your job! Радохолизам је друштвено прихватљива болест.

Истоветан је случај и са Естер. Талентована, вредна и виспрена она постаје жртва друштвеног програмирања и индоктринације и усмерена је на то да се афирмише у светлу друштвених мерила и вредности, постаје амбициозна и славохлепна, али притом осећа како су њене снаге, мотивација и склоности у несразмери, опречности са тако високом аксиолошком разином, што почиње да ствара чвориште депресије. Кад јој колец одбије апликацију, долази до потпуне менталне и духовне ерозије у утученост, потиштеност и згрченост јер се осећа поражено, ефемерно и депласирано, да тавори на срамотној, презреној периферији међу шкартом и талогом. То је родно, нулто место њене депресије које заоштрава све остале субдоме-не овог расположења и стања.

На крају, Естер се опоравља од акутне, интезивне депресије, али и даље провејава тихи, дискретни страх од ожи-вљавања своје болести и то је карактеристично расположење за сваког реконвалесцента. Поготово што психоемоционални свет има своју особену, самосвојну унутрашњу логику која је ћудљива и некохерентна, за разлику од еклатантних законитости материјалног, физичког света, унутрашњи свет је апоретичан и загонетан и његови узроци и разлози се не могу до краја исцрпети и језички дочарати – остају неухватљиви и запретени.

Такође, ментална ишчашења могу да постану самосврховити свет, не морају да имају неко јасно, одређено упориште и позадину, сврховитост и образложење, већ постају самобликујући микроуниверзум који је окоштао и самодовољан. Због тога код Естер исијава та врста бојазни која је иманентна сваком реконвалесценту, бојазан од ревитализације патње која је демонски, бесомучно пировала и пустошила душу.

Естер се ослобађа атмосфере стакленог звона и безваздушни, врели и омамљујући простор се разобличава. Депресија се описује на врло путен, конкретан и сликовит начин као обитавање под стакленим звоном у домену који је стешњен, загушљив и кисео, тако се синкретистичним поступком приближава то несводљиво, непробојно осећање депресије.

Карактеристично је за депресивне особе да своје стање описују кроз метафоре које алудирају на затворен простор где се осећају сићушно, беспомоћно и изоловано, склупчани у фетусном положају, у изобличеној микроклими. Исти поступак је укоренен у роману Силвије Плат. Многи овај роман сматрају полу-аутобиографским јер постоји велики степен подудараности између синопсиса и сукцесије наратива и фактографије њеног приватног живота. Тако да ову књижевну творевину можемо посматрати као форму скриботерапије. Међутим, она је очигледно била неделотворна, што побија и оповргава премису и позицију да експресивно, надахнуто и речито артикулисање свог осећајног стања може бити спасоносно и терапеутски, некад је језик недовољно моћно оруђе да се искажу сложена и дубока осећања. Велики проценат писаца изврши самоубиство, због урођене преосетљивости стваралачког појединца и због природе језичког изражавања. Надахнуће је хировито. У једном трену се налазите у стању магновења, креативне екстазе и еуфорије, а у другом сте смрвљени чамотињом и афазисом. Стога, треба опрезно и мудро меандрирати између тих екстремних амплитуда.

Естер напушта стаклено звоно, али уз зебњу да болест може оживети и да из крхких, зацељених рана може поново исукљати легија крвожедних сабласти. Када се болест једном усади, тешко је раскалемити њено корење. Та врста бојазни постаје ваш трајни сапутник.

Над свима нама злокобно лебди стаклено звоно.

Предраг Нуркић

Превод:

 КАПЕТАН МИХАЛИС
Одломак

Падала је киша оне ноћи изнад манастира на острвцу Афентис Христос. Освежише се лица калуђера који сада већ три непроспавана дана и ноћи, чучећи у пушкарници, ратују да надвладају Турке. Било их је свега тридесет двоје и двадесеторо њих из оближњих села који су се услед опасности стидели да напусте свој дом. И кад чуше тужан звук звона, попеше се жене и деца горе у једну пећину од Бога извајану и затворише се у манастир, па по цену и да умру – и свако од њих са по једном животињом која их је хранила, једна овца или коза и један завежљај пшеничног скорелог хлеба. Близу поднева сишао је са планине капетан Поликсингис са својим момцима саборцима доле ниже код манастира. Издалека се чула пуцњава. Изнад је небо било узнемирено, облаци су ишли прему северу, а борци трчали да заузму засеок да оборе непријатеља, да се окураже браћа ратници. Први који се нашао на врху засеока јашући своју кобилу био је капетан Поликсингис.

– Боље вас нашао, браћо! – повика и потеже кубуру. Окрену се ка својим саборцима који су полако пристизали задихани.

– Пошаљите поздрав, другови, али да не лете меци у празно – пуцај право у месо.

То рече и показа око манастира густо збијене проклете црвене турске фесове који су се црвенели као булке. Педесет матака су испалили иза леђа Турцима, неки су се окрзнули о стене и изгубили, а други, са више среће, су јели живо турско месо и неких двадесеторица падоше доле стењући.

Манастир је одјекнуо од „Добро дошли, браћо!“, а старина Иларионас, глуви звонар, дохватио је конопац и почео да вуче звоно све брже. Али Турци помахниташе, подигоше поглед и видеше свог таифу у магли како се раширио, ухвати се у кланац и устолочи се иза стубова.

– Алах, Алах! – викали су Турци – ево и других неверника!

На својим положајима остадоше прве турске чете да држе одбрану, а остали кренуше узбрдо. Сада је већ била почела падати киша, облак се спустио и покрио хришћане. Киша је тукла лица муслимана и заслепела их.

– Са нама је Бог! – повика капетан Поликсингис – уда-
рајте у месо!

Напунише поново своје туфеме и опалише. Чуше се јеца-
ји и псовке, али невреме се спусти и покри Турке, видели су се
само фесови како вире и њихови огланцани бајонети.

Игуман који је клечао испред пушкарнице виде турску
војску како се раздваја на два дела и повика:

– Напред, браћо, поделише се Турци неверници, да им
разбијемо одбрану.

Поскакаше монаси и сељани напред, поново звонар ухва-
ти конопац од звоника и поче да звони јако од узбуђења, ску-
пише се сви у авлији са подигнутим туфецима, затим игуман
отвори велика врата и растурише се по групама изван капија.

У једном тренутку Турци се нађоше између две ватре,
хтедоше да навале на њих, да их поново сатерају у манастир,
али добише наређење да се повуку из битке ка кланцу, а мона-
си кренуше за њима.

– Исус Христ побеђује! Исус Христ побеђује! – викао је
игуман. Био је заборавио поново да је стар и трчао је између
стена прескачући коров, застајао је на трен, нишанио, пуцао и
опет јуришао на непријатеља, мирис барута га је опио. Изнена-
да се огласи турска труба, Турци стадоше и сви се заједно огла-
сише иза монаха.

– Турци су нас преварили! – огласи се један монах, – упа-
ли смо у замку, назад, игумане, назад!

– Ушли су у манастир! – повика други монах. Игуман на-
вуче своју капуљачу, извуче нож и у тишини се изгуби ка отво-
реним вратима манастира. Капетан Поликсингис виде опа-
сност и навали са својим момцима надоле. Киша је пљуштала,
сунце се сасвим изгубило иза облака, све се смркло. Турци и
хришћани су се помешали и почели борбу.

– Сви ви верници пођите за мном! – повика игуман који
је својим ножем крчио пут и ишао напред.

– Држите се, браћо! – повика и капетан Поликсингис и
утече и он са својима да стигне до капије.

Доста Турака је већ упало у авлију, упутили су се ка цр-
кви, бацали су запаљене крпе да гори манастир.

– Псета, псета! – зачуше се два храпава гласа, а игуман
и капетан су сами бранили праг и бацали се на њих. Иза њих
стигоше и монаси, изненадили су Турке, сатерали их уза зид

цркве, навалили на њих и раскомадали их.

Наставила се битка напољу, а капетан Поликсингис је истрчао да нађе таифу, врата манастира се опет замандалише. Ноћ је већ била пала, небо и земља су већ били увијени у кишу и облаке.

– Идемо у наша склоништа, браћо! – викао је капетан Поликсингис – и сутра је нови дан.

Хришћани су бројали рањене, од монаха и сељана троје је било рањено, доста је њих прободено, а нестао је и Иларионас, звонар, од чете двојица су убијена и много њих је рањено. Током ноћи ископаше рупе и спустише мртве у земљу. Била су то два добра момка, обојица Кастељани, нећак и стриц. Капетан дохвати две гране дрвета, направи крст и постави га изнад гроба.

– Одоше и они...хајде и за нас! – промумла.

Окрену се затим према својим саборцима:

– Спремите бре, браћо, нешто за појести, још смо живи, а и гладни.

Запалише ватру, спремише храну, вечераше, започеше разговор о живима и мртвима, одредише ко ће по реду чувати стражу ноћас, а остали прекрстише руке и заспаше, сутра ујутру чека их поново посао.

А доле до поноћи је црква била осветљена, монаси су се захваљивали и славили Господа што им је пружио руку и спасио манастир од ватре и смрти. Старац Фотис је припремио мелем, прао је ране и лечио рањенике целу ноћ.

А између ова два хришћанска табора и Турци су сахрањивали своје мртве, лечили рањене, сабирали губитке, разговарали гледајући у упаљене ватре у даљини према истоку, према својим женама и деци и ко није обрадио своју њиву, ко није обрао виноград, ко ће им донети хлеба у кућу... И они су били људи, иако су их хришћани називали псима.

Када је небо почело да се разведрава и да се бели дан, поскакаше Турци и хришћани да се прихвате посла. Две недеље је трајало, једни се прихватише труба, а други фрула, опкољавање је почело што је доста узнемирило турску војску. И монаси заузеше своја бојна места. Игуманова глава је била повијена, страдала од мачевања, нити су ране биле зацелиле, нити је крварење престајало, а његова бела брада постала је црвена док се крв сливала. Упркос томе он се од ране зоре налазио поред

своје пушке и својим соколовим оком тражио мету и сваки пут када би видео да неки Турчин подиже главу погађао би из прве. „Није добар посао да убијеш човека, па чак и да су неверници“, – мислио је у себи – „али није то наша кривица, кажем ти искрено и кратко, нисмо криви ми, ослободи нас наших грехова, о Боже драги, како бисмо и ми нашли мир“.

Никос Казантзакис
Преводилац: Драгана Рогић

Интервјуи:

ИНТЕРВЈУ СА ПРОФ. ДР ЗОРИЦОМ НЕСТОРОВИЋ

Поводом пројекта: Критичко издање дела Иве Андрића Задужбине Иве Андрића

СКЛ Весна: Како је дошло до покретања овако вредног и захтевног пројекта Задужбине Иве Андрића?

Зорица Несторовић: Шеснаест књига које су пред српском науком и културом резултат су храбре и одговорне одлуке Управног одбора Задужбине Иве Андрића донете у септембру 2016. године. На основу предлога Одељења језика и књижевности Српске академије наука и уметности, Извршни одбор САНУ је на седници одржаној 9. VI 2016. донео одлуку да се за чланове Управног одбора Задужбине Иве Андрића именују академик Миро Вуксановић, академик Душан Ковачевић, академик Горан Петровић, проф. др Радивоје Микић, проф. др Срето Танасић, проф. др Стојан Ђорђевић, књижевник Радован Бели Марковић, новинар Радован Поповић и проф. др Стојан Дабић. На иницијативу академика Мира Вуксановића, председника Управног одбора, и проф. др Радивоја Микића, тадашњег потпредседника, Управни одбор Задужбине је 15. IX 2016, на својој Другој радној седници, одлучио да се отпочне са радом на критичком издању дела Иве Андрића. Та одлука је огласила повратак писцу и његовом делу након 40 година чекања на критичко издање Андрићевих остварења.

Сви кораци утемељења овог пројекта показују да је задужбина српског добитника Нобелове награде за књижевност одговорно приступила његовом стратешком осмишљавању и развоју. Више пута је наглашавано да он представља природни наставак неколико раније реализованих пројеката које је Задужбина Иве Андрића успешно остварила у сарадњи са најзначајнијим институцијама српске науке и културе – Српском академијом наука и уметности, Библиотеком Матице српске, Филолошким факултетом Универзитета у Београду... У питању су израда каталога Личног фонда Иве Андрића, који се чува у Архиву Српске академије наука и уметности, објављеног 1988.¹

¹Олга Мучалица, Анђелија Драгојловић, *Иво Андрић. (1892–1975). Лични фонд. Каталог, Задужбина Иве Андрића, Београд, 1988.*

и свеобухватне капиталне Библиографије Иве Андрића (1911–2011)² из 2011. године, као и дигитализација Личног фонда Иве Андрића и објављивање архивске грађе на страницама научног часописа пишчеве задужбине *Свеске Задужбине Иве Андрића*.

Уређивачки одбор Критичког издања дела Иве Андрића ради у саставу академик Миро Вуксановић, председник Управног одбора Задужбине Иве Андрића и председник Уређивачког одбора Критичког издања дела Иве Андрића, др Жанета Ђукић Перишић, управница Задужбине Иве Андрића и моја маленкост, као руководилац пројекта и уредник.

Критичким издањем својих дела један писац добија посебно утемељење у својој култури. Њиме се установљава основни текст сваког његовог дела и успоставља хронологија стварања од прве пишчеве замисли, преко рукописа и првих издања, до оног облика који се може сматрати изразом његове последње стваралачке воље. Зато је ово издање основ без којег нема других издања пишчевих дела. Критичким издањем дела Иве Андрића српска култура показује одговоран однос према личности по којој се препознаје, личности која је на најдостојнији и незаменљиви начин представља. Тај однос је знак зрелости културе једног народа.

СКЛВ: Ко су чланови приређивачког састава Критичког издања дела Иве Андрића?

З.Н.: На самом почетку рада Управни одбор Задужбине Иве Андрића установио је приређивачки састав Првог кола Критичког издања дела Иве Андрића. До сада приређивачки састав Критичког издања дела Иве Андрића броји девет научних истраживача средње и млађе генерације. Неки су приредили једну, а неки више књига од досадашњих 16, а њих петоро увелико ради на критичким издањима Андрићевих романа и есеја који ће бити објављени у годинама које су пред нама, до 2024. Трећину приређивачког састава чине редовни и ванредни професори Универзитета у Београду, запослени на Филолошком (проф. др Зорица Несторовић, проф. др Милан Алексић) и Учитељском факултету (проф. др Слађана Јаћимовић).

² Љиљана Клевернић, Ката Мирић, Меланија Блашковић, Весна Укропина, Даниела Кермеци, Слађана Субашић, Марија Ваш, *Библиографија Иве Андрића (1911–2011)*, главни уредник Миро Вуксановић, Задужбина Иве Андрића, Српска академија наука и уметности, Библиотека Матице српске, Београд – Нови Сад, 2011.

Другу трећину представљају научни истраживачи (др Драгана Грбић, др Јана Алексић) и научни сарадници (др Милица Ђуковић) Института за књижевност и уметност, а трећу докторанти Филолошког факултета у Београду (мастер Марија Благојевић, мастер Милан Потребих и др Ливија Екмечић). Треба нагласити да су све наведене колегинице и колеге оправдале поверење које су им Уређивачки одбор Критичког издања дела Иве Андрића и Управни одбор Задужбине Иве Андрића указали. Најсрдачније им се захваљујем на преданом и одговорном научном раду, тимском духу и колегијалности и још једном честитам на одличним научним резултатима које су остварили. Задовољство ми је било да са сваким од њих сарађујем.

Овом приликом желим још једном да нагласим да – како сам у једном од својих текстова истакла – „Пракса критичког приређивања дела српских писаца у нашој науци показује да текстолога нове српске књижевности има изузетно мало, оних млађе генерације готово и да нема, а научни истраживачи који су се потврдили као проучаваоци одређених писаца или неких њихових појединачних дела у највећем броју случајева немају афинитета према текстолошком раду и изузеци су у том смислу врло ретки. Ова појава је последица статуса који текстологија нове српске књижевности данас има како на свим нивоима нашег академског образовања, тако и у самом научноистраживачком раду. Док се, на пример, не може замислити да научни истраживач чија је примарна област српска средњовековна књижевност није оспособљен за текстолошки тип истраживања, тако се не може замислити да је данашњи проучавалац нове српске књижевности, и то превасходно оне настале у XX веку, уже стручно оспособљен за текстолошки тип истраживања. За разлику од друге половине XX века када је знатан број проучавалаца српске књижевности XVIII и XIX века своја истраживања везивао и за текстолошка истраживања књижевних текстова, највећи број данашњих проучавалаца своја тумачења не усмерава на текст и његову генезу и изван је текстолошког приступа. [...]

Ангажовањем деветоро књижевних историчара средње и млађе генерације на пројекту Критичког издања дела Иве Андрића Задужбина великог писца одговорно је и готово пioniрски покренула један важан процес у српској науци о књижевности. За потребе реализације овог пројекта формиран је

један тим текстолога од којих се и у будућности могу очекивати сјајни резултати [...]”.

СКЛВ: Шта поштоваоци Андрићевих дела могу још очекивати у оквиру овог научног пројекта Задужбине Иве Андрића?

З.Н.: У низу текстова који прате књиге Критичког издања дела Иве Андрића прецизно су наведени принципи на којима је овај фундаментални пројекат задужбине нашег великог писца заснован. Тамо је прецизно наведено да је пројекат утемељен „на два основна принципа: (1) жанровском и (2) хронолошком. Њихов поредак није случајан: односно принцип жанра има повлашћен статус у односу на принцип хронологије, што значи да се Андрићева дела групишу у жанрове у којима се српски новеловац огледао, а онда се унутар тако насталог корпуса критички приређују и доносе према хронологији свога објављивања. Дела која нису објављена, односно која су остала у рукопису а припадају одређеној групи према свом жанровском одређењу, доносе се након оних која су објављена, и то према хронологији свога настајања, уколико је њу могуће установити”.

Рад на пројекту отпочео је са критичким издањем приповедака Иве Андрића јер је у њима садржан нуклеус његовог стваралачког бића. Тако је Прво коло (књ. 1–5, Задужбина Иве Андрића, Београд, 2017) донело критичко издање оних приповедака које је писац издвојио и објединио у пет збирки објављених за живота. У питању су збирке *Приповетке*, Српска књижевна задруга, Београд, 1924; *Приповетке*, Српска књижевна задруга, Београд, 1931; *Приповетке II*, Српска књижевна задруга, 1936; *Нове приповетке*, Култура, Београд, 1948. и *Лица*, Младост, Загреб, 1960. У Другом колу (књ. 6–10, Задужбина Иве Андрића, Београд, 2018) приређено је критичко издање Андрићевих приповедака објављених изван наведених збирки и оних које су остале у рукопису. Трећим колом (књ. 11–15, Задужбина Иве Андрића, Београд, 2019) заокружено је критичко издање свих Андрићевих приповедака будући да је у њему, у две књиге, објављено критичко издање пишчеве збирке приповедака *Кућа на осами*, која је остала у рукопису. На основу тога можемо рећи да је са књигама Трећег кола наша култура добила критичко издање свих Андрићевих приповедака, јер је у 12 књига урађено критичко издање 121 приповетке које је Андрић за живота објавио и 15 приповедака које су остале у рукопису (од чега 12

приповедака припада збирци *Кућа на осами*, а три су недовршене), односно 136 приповедака, и то би према садашњим сазнањима био укупан број Андрићевих приповедака.

Поред тога Треће коло донело је и критичко издање Андрићевих збирки лирске прозе објављених за пишчева живота – *Ex Ponto* и *Немири* – а након њих, у књизи *Лирика*, и све његове до сада познате песме у стиху и прози, и то најпре оне објављене за живота, а потом и оне остале у рукопису. Тако смо овим колом добили и критичко издање целокупног корпуса Андрићеве лирске прозе и лирике.

Према Плану рада на Критичком издању дела Иве Андрића од 2020. до 2024. године, који је на предлог Уређивачког одбора КИДИА усвојио Управни одбор Задужбине Иве Андрића, у Четвртном и Петом колу биће објављена критичка издања Андрићевих романа и есеја, и то према тачно утврђеној динамици рада на начин до сада примењен у постојећим колима. Рад на критичким издањима свих Андрићевих романа и есеја који су објављени за пишчева живота већ је отпочео, тако да је – према наведеном плану – урађено критичко издање Андрићевог романа *Госпођица*, као књига 18 у оквиру Четвртог кола КИДИА (Задужбина Иве Андрића, Београд, 2020), коју је приредио Милан Потребих.

СКЛВ: Можете ли нам укратко представити начин рада и методе научног истраживања на критичком издању Андрићевих дела које су приређивачи применили у свом посвећеном раду?

З.Н.: На почетку рада пројекта Критичко издање дела Иве Андрића Управни одбор Задужбине Иве Андрића усвојио је наш текст *Начела за критичко издање дела Иве Андрића*. У њему су постављени принципи истраживања и начини приређивања и предочена детаљна упутства приређивачима како обрадити грађу за критичко издање. Треба рећи да су се ових начела придржавали приређивачи свих до сада објављених књига, као и оних које су у припреми. Њихов текст је током рада на књигама Другог и Трећег кола проширен оним принципима и решењима које смо профилисали на основу рада приређивача на грађи и делима чије су критичко издање приређивали у овим колима.

Начела за критичко издање дела Иве Андрића израсла су у преплету теоријских извора и приређивачке праксе. Обликова-

на су на основу *Начела за критичка издања* (САНУ, Београд, 1967) и књиге Душана Иванића *Основи текстологије, Увод у текстологију нове српске књижевности* (Народна књига/Алфа, Београд, 2001), као домаћих теоријских студија из области текстологије, с једне стране, и стране теоријске литературе из ове области, с друге стране, затим примера из стране, али и домаће текстолошке праксе, у које спадају и наша лична искуства везана за приређивање научних и критичких издања дела писаца нашег XVIII, XIX и XX века, и – што посебно наглашавамо – обимне и разноврсне грађе везане за Андрићева дела која се чува у Личном фонду Иве Андрића у Архиву САНУ, Задужбини Иве Андрића и Спомен-музеју Иве Андрића као делу Музеја града Београда и корпуса свих издања Андрићевих дела штампаних за његова живота.

У њима су дефинисани поступци рада приређивача на обимној рукописној грађи и изворима за дело, методе рашчитавања Андрићевих рукописа и прегледања и описа пишчевих маргиналија у његовим личним примерцима издања, поступци анализе документарне грађе (преписка, уговори...), принципи установљавања извора за основни текст и варијанте, одређивања верзија текста, разликовања штампарских грешака и лекторско-коректорских интервенција у пишчевом тексту од супстанцијалних промена које је сам писац уносио у свој текст, сиглирања рукописа и штампаних издања... Све то нам је било неопходно да бисмо могли да раскрилимо врата времена и реконструиремо Андрићеве кораке на стази стварања која нас води ка основном тексту његовог дела. Нема захтевнијег и тежег, али и лепшег филолошког истраживања.

СКЛВ: Које сте књиге Ви приредили?

З.Н.: Када је формиран приређивачки састав Првог кола Критичког издања дела Иве Андрића, сваком његовом члану поверено је да уради критичко издање оних приповедака Иве Андрића које су објављене у једној од пет збирки које је сам писац приредио и објавио за живота. Предложено је да сваки приређивач изабере да уради критичко издање оних Андрићевих приповедака према којима има највише читалачког и/или научноистраживачког афинитета јер се на сваки изазов – без обзира на његову изразиту сложеност и захтевност – посвећеније одговара уколико је у вези са оним што волимо. Ја сам тако одабрала да урадим критичко издање Андрићевих приповеда-

ка друге збирке штампане у Српској књижевној задрузи јер су међу њима и „Мара милосница“, „Мост на Жепи“ и „Аникина времена“, којима се увек враћам – и читалачки и истраживачки – као изразу највиших вредности Андрићевог приповедања. Тако сам у Првом колу КИДИА приредила књигу 2. Исти смо принцип применили и у одабиру приповедака изван пет збирки које је Иво Андрић објавио, тако да сам одабрала да у Другом колу приредим књигу 7, која обухвата оне Андрићеве приповетке изван збирки које су у целини први пут објављене између 1946. и 1948. године. Међу њима су, на пример, чудесне Андрићеве приповетке „Шала у Самсарином хану“ и „Прича о везировом слону“. Истовремено у књизи 9 Другог кола (Иво Андрић, *Приповетке (1949–1960) II*), коју смо приредиле др Ливија Екмечић, мастер Марија Благојевић и ја, урадила сам критичко издање приповедака „Немирна година“ и „Проба“, које деле тематско-мотивски регистар и идејни хоризонт приповедака које сам приредила у књизи 2.

Ако бисмо тражили тачке додира приповедака које су ме мотивисале да се одредим за наведене књиге Првог и Другог кола КИДИА, свакако бисмо могли издвојити три наредна феномена које је Андрић уметнички уобличио у тим приповеткама: (1) феномен лепоте у његовим различитим контекстуализацијама, (2) феномен зла и његови различити облици и (3) феномен сусрета човека са историјским налогом времена. Уколико имамо на уму да у оквиру Четвртог кола радим на критичком издању Андрићевог романа *Травничка хроника*, а у оквиру Петог пишчевих есеја о Његошу и Вуку, видимо да ова три феномена подастиру и ове изборе, али и да су употпуњени и мојим примарним научним областима – српска књижевност XVIII и XIX века – односно интересовањима – статус историје у уметничком делу. Свему томе претходи читалачка приврженост наведеним делима и њиховом аутору.

СКЛВ: До ког сте занимљивог увида о уметничким квалитетима Андрићевог приповедања дошли током рада на критичком издању његових приповедака?

Критичко издање дела Иве Андрића припада типу историјског критичког издања. То значи да осветљава све фазе пишевог рада на неком делу, чинећи их истовремено присутним у свести проучавалаца. Тај поступак нам помаже да осветимо Андрићеве стваралачке поступке, осетимо пулсирање њего-

вог стваралачког заноса, освестимо предан и утемељен рад на припреми за писање неког дела. Рад на критичком издању Андрићевих остварења помогао нам је да уочимо елементе модерности које је развијао у раним варијантама и верзијама неких својих приповедака. То се посебно види, на пример, у начину на који је у одређеним фазама рада на тексту неких својих приповедака мењао њихову композицију, посебно завршетак. Тај увид нас је, поред других мотива, подстакао да у једном од радова посвећеним његовим приповеткама тематизујемо однос времена приповедања и приповедног времена кроз поређење њихових варијаната, а да у другом анализирамо значај прве верзије једног дела приповетке „Прича о везировом слону” за разумевање начина на који је Андрић обликовао ликове и фигуру приповедача у овој приповеци, односно у њој тематизовао феномене страха, стрепње, зла, смрти и слободе.

СКЛВ: Шта можете издвојити као основне резултате овог пројекта? Који подстицаји за проучавање Андрићевог дела из њега проистичу?

З.Н.: Више је резултата који су остварени критичким издањем Андрићевих приповедака, збирки лирске прозе, песама у прози и стиху и романа *Госпођица*. Први и основни је у томе да смо захваљујући њему установили основни текст наведених Андрићевих дела. Остварујући овај основни циљ приређивачи су истовремено постигли и низ других, па су тако први пут (1) рашчитани рукописи Андрићевих дела чије смо критичко издање добили, а знатан број њих – услед важности коју имају у генези дела – донет је у оквирима рукописне грађе у књигама КИДИА, (2) упоређени текстови рукописа и свих штампаних издања неког дела са његовим основним текстом и утврђени извори за његове варијанте; (3) утврђене верзије дела; (4) истражене све Андрићеве бележнице и предочени они њихови делови који су важни за генезу приређених дела; (5) описане све маргиналије са страница Андрићевих личних примерака његових књига и проучена њихова улога у генези пишчевог дела и (6) у речник који прати критичко издање текста унета Андрићева објашњења за низ речи и израза које је користио у својим делима, дата или у његовим маргиналијама, или у бележницама, или у кореспонденцији са приређивачима и преводиоцима његових дела.

Сви наведени резултати више су него подстицајни за

даља истраживања Андрићевог стваралаштва било у вези са темама о којима већ постоји изузето обимна и вредна литература као потврда постојећих увида или њихово даље развијање, било у вези са истраживањем нових тема. Неки од њих могу бити драгоцени за све оне који се баве Андрићевом биографијом и његовим одговорним односом према сопственом делу и таленту. Истовремено, од изузетне важности је пишчев рад на језичко-стилској димензији приповедног текста, што критичким издањем долази у први план. Из свега тога проистиче да је Андрић чувао аутентичност текста својих дела с негодовањем одбацујући све неауторизоване измене којима су други ту аутентичност нарушавали. Критичко издање Андрићевих приповедака, лирске прозе, песништва и романа биће драгоцен извор свим проучаваоцима пишчеве приповедачке технике, односа према стиху и песми, обликовања ликова у његовој прози, експлицитне и имплицитне поетике, идејног хоризонта његових остварења, као и истраживачима времена у којем је стварао, књижевне и научне периодике његовог доба, рецепције његових дела.

интервју водила: Марина Ђурчић

ИНТЕРВЈУ СА ПРОФ. ДР МИЛАНОМ АЛЕКСИЋЕМ

СКЛ Весна: Колики је за Вас изазов учешће у пројекту приређивања Критичког издања дела Иве Андрића?

Милан Алексић: Учесће у пројекту приређивања КРИТИЧКОГ ИЗДАЊА ДЕЛА ИВЕ АНДРИЋА је најпре велика одговорност, али и част коју ми је Задужбина Иве Андрића указала позивом да будем део тима приређивача који је отпочео овај велики истраживачки и приређивачки подухват у јесен 2016. године на иницијативу академика Мира Вуксановића, председника, и проф. др Радивоја Микића, потпредседника Управног одбора Задужбине. Приређивање критичког издања је филолошки рад који захтева највиши степен акрибије јер укључује не само текстолошки приступ него и многе истраживачке методе. Највећи изазов представљало је заронити у море грађе која се чува у Архиву Српске академије наука и уметности у оквиру Личног фонда Иве Андрића, затим Андрићеве личне библиотеке и фонда који се чува у Спомен-музеју Иве Андрића, као и грађе која се налази у фондовима Задужбине Иве Андрића. Такође, истраживања су обухватила преглед грађе која се чува у Историјском архиву града Београда, као и у Одељењу посебних фондова Народне библиотеке Србије и рукописном одељењу Матице српске.

СКЛВ: Приликом приређивања трећег кола критичког издања бавили сте се фазама настајања изразито интроспективног дела *Немири*. Можете ли нас ближе упутити како се тај текст мењао? Какав је однос аутора према тексту? Како бисте окарактерисали развој стваралачког импулса од првих мисли и бележака до уобличеног текста?

М. А.: Иво Андрић је збирку лирске прозе под насловом *Немири* објавио у Загребу 1920. године и није је више у целини прештампао за живота. Пре првог издања Андрић је објављивао одломке и најпре су били објављени сви текстови који чине средишњи одељак збирке под насловом *Немир дана*. Потом је уследило штампање песама у прози из првог циклуса *Немир од вијека* у „Књижевном југу“ на самом крају 1919. године и, практично истовремено, у часопису „Мисао“ песме у прози из трећег циклуса под насловом *Брегови*. У „Књижевном

југу“ Андрић је одштампао скоро све песме у прози из првог циклуса збирке (недостаје само једна), а у „Мисли“ је објавио пет песама у прози од двадесет седам, колико их је објављено у одељку *Брегови* у целовитом издању 1920. године. Ови подаци нам показују да је Андрић најпре уобличио други одељак, који сачињавају текстови који су више лирски записи или приповедачке скице него што су песме у прози, па је вероватно потом написао песме у прози које ће поставити у први циклус. Једини рукопис који нам је данас доступан јесте рукопис песме у прози под насловом *Изнад побједа*. Он се чува у Архиву САНУ (Историјска збирка 14433/ИА 395) у оквиру бележнице Иве Андрића, која је након архивске обраде названа *Блок смеђе боје 1917*. Корице бележнице су сачуване, али сви листови су истргнути и очигледно их је било више, но сачувано је и пагинирано архивском пагинацијом 13 листа који су исписани и са лица и са наличја. Рукопис песме у прози *Изнад побједа* налази се на листовима 11, 12 и 13. Рукопис је аутограф, писан је латиницом, графитном оловком и црвеном бојицом. Андрић овај запис своје песме у прози није потписао, није га датирао, нити му је поставио наслов, али препознајемо да је у питању песма у прози под насловом *Изнад побједа*. Будући да рукопис није континуиран (почетак се налази одвојен од остатка текста и између делова рукописа налазе се Андрићеве записи који нису са њим у вези), ми заправо видимо вероватно први облик текста, који ће касније бити уобличен у песму у прози. У рукопису има ауторових исправки. Андрић је током рада на рукопису мењао места пасусима, али их је веома јасно и недвосмислено означио тако да се лако може утврдити њихов поредак у тексту према ауторској вољи. Писац нам је тако на малом примеру показао своју радионицу. Након објављивања првог издања збирке *Немири* Андрићеве исправке су биле усмерене на исправљање штампарских грешака и места на којима његова воља није поштована због неодговорности штампарских радника. У другим случајевима, када су у питању приповетке или романи, још више је примера и ви заиста можете да видите како књижевно дело настаје, од првих скица и замисли бачених на папир, преко рукописа, затим дактилограма, на којима се виде трагови рада, заправо посебне фазе настанка дела, преко првог издања и осталих издања, до оног облика који књижевном делу даје последња пишчева воља, односно коначни облик књижевног дела

који писац за живота остварује.

СКЛВ: У оквиру првог и другог кола Критичког издања приређивали сте *Приповетке*. Можете ли нам открити да ли је текстолошка анализа допринела целовитијем херменеутичком приступу који је присутан и у Вашем научном раду посвећеном специфичности одабира и композиције прве збирке Андрићевих *Приповедака*? Колико познавање текстолошке анализе може утицати на тумачење текста?

М. А.: Приређивање критичког издања почива на великом броју текстолошких анализа. Најпре се мора утврдити извор за основни текст, до којег долазите спроводећи анализу на основу пишчеве последње воље, односно у великом броју случајева ауторових исправки унетих у личне примерке издања. Након одређивања извора за основни текст приређивачки рад се усмерава на анализу појединих издања (и рукописа, уколико су сачувани) и одређивања извора за варијанте. Свака од ових фаза подразумева да више пута подробно читате текст и упоређујете његове облике. Будући да дело детаљно упознате, наравно да та чињеница доприноси и тумачењу, јер сте у прилици да повежете детаље који у тексту могу да не заузимају важно место, али да буду важни за тумачење. Управо је то био случај са питањем које ми се наметнуло приликом приређивања прве збирке приповедака коју је Иво Андрић објавио у *Колу* Српске књижевне задруге 1924. године. Привукло ме је питање због чега се одлучио да одабере баш оне приповетке које је окупио у плавим корицама СКЗ јер је у том тренутку имао више и написаних и објављених приповедака, што значи да је морао да врши избор. Текстолошка анализа заиста јесте утицала на тумачење текста јер је пажња проучаваоца била усмерена на најситније појединости текста, у којима се онда указала особина која повезује, на први поглед, потпуно различите приповетке које чине ову прву Андрићеву збирку.

СКЛВ: У тумачењу које сте објавили пре приређивања критичког издања бавили сте се темом зла у Андрићевом приповедном свету. Да ли су се појавиле нове теме које Вас инспиришу да напишете научни рад? Употпуњује ли се хоризонт очекивања читаоца који се сусреће са критичким издањем?

М. А.: Зло је била једна од опсесивних Андрићевих тема. Посматрамо ли његов књижевни опус у целини, видећемо да је у одређеним фазама питање зла често било постављено у сре-

диште његових књижевних дела. Нове теме се стално појављују када сте непрестано у контакту са књижевним делима; нажалост, увек недостаје времена за истраживање, па многа интересантна питања чекају тренутак када ће им бити посвећена пажња. Читалац који се сусреће са критичким издањем, на првом месту, добија коначни облик књижевног дела какав је уобличио аутор, у овом случају Иво Андрић. Основни текст, или канонски, како се још може назвати, читаоцима доноси текст књижевног дела ослобођен од штампарских грешака и са последњим ауторовим интервенцијама, дакле, аутентичан текст. У случају јединог српског нобеловца, писца чија су дела била често прештампавана, имала велики број издања, штампарске грешке су биле честе, и то оне подмукле, које нису очигледне, а које мењају смисао текста. Критичко издање је идентификовало такве грешке и издавачи ће убудуће имати текст за нова издања који је ослобођен од овог бремена које смета како читању, тако и тумачењу. Андрић је био киван на штампарске грешке и често је инсистирао да издавачи, о чему постоје сачуване дактилокопије писама, уложе напор како би се такве грубе грешке избегле. Нажалост, некадашња штампарска технологија укључивала је велики удео људског фактора, који је често био неодговоран, па се у приповеткама, на пример, појављују грешке за које су одговорни словослагачи и коректори (на пример: одштампана реч *гром* а треба да стоји *грм*, или *оштри напор* уместо *очити напор*). Можемо да се надамо да у времену дигиталне штампе оваквих омашки више неће бити, али оно што је сигурно, читалац сада пред собом има основни текст Андрићевих дела који је ослобођен оваквих места која су доносила тешкоће при читању. Читаоцима ће посебно бити интересантно да се упознају са верзијама (када постоји несамерљива варијантност у односу на основни, текст верзије се доноси у додатку) Андрићевих дела јер у њима постоје значајне разлике у односу на коначан облик текста. Конкретно, верзије неких приповедака имају другачији завршетак или судбину главног јунака, те могу да буду врло интересантне читаоцима.

СКЛВ: Након што сте приступили радионици мајстора приликом читања великог броја варијанти текста, сматрате ли да сте у потпуности упознали Андрићев стваралачки принцип? Чини ли Вам се да приређивање или само читање критичког издања омогућује другачији поглед на аутора и његово

дело? Колико се Ваш лични доживљај Андрића мењао од првог приређеног издања до сада?

М. А.: Тешко је рећи да се током приређивања критичког издања у потпуности упозна Андрићев стваралачки принцип, због тога што свако од приређивача из тима детаљно анализира један део опуса, те нико не обухвата стваралачки поступак у целини. Али, у праву сте, почињете да увиђате извесне правилности, одређене сличности у начину рада, увиђате бригу за константним усавршавањем књижевног израза, за стилистичким брушењем које видите да постоји све време, до краја ауторовог живота. Детаљна анализа коју приређивање критичког издања захтева обухвата истраживање не само рукописа и штампаних издања него и преписке, новинских исечака, тако да временом заиста прилазите писцу и уочавате на који начин он води пословну кореспонденцију, на који начин преговара са издавачима, домаћим и страним, па чак и на који начин се љути и протестује када му чине неко зло. На пример, Матица хрватска се силно огрешила о писца 1947. године када су у издању неовлашћено кроатизовали Андрићеву лексику, због чега је он захтевао да се издање поништи и изнова начини, што се и догодило. Београдско издавачко предузеће „Бранко Ћоновић“ је 1963. године потпуно неовлашћено објавило избор из Андрићевог приповедачког дела, због чега су се касније извињавали. Све то вам неминовно показује и човека, не само ствараоца, тако да се лични доживљај мења јер упознајете детаљно и приватну страну ствараоца. Но, за тумачење је стваралац једини важан, односно његова поетика, те се поглед на Андрићево дело мења утолико што вам се открива део стваралачког поступка.

СКЛВ: Које дело приређујете у оквиру четвртог кола критичког издања? Да ли је већ осмишљен план за каснија издања којима ћете се бавити?

М. А.: План рада на Критичком издању дела Иве Андрића од 2020. до 2024. године предвиђа два кола: Четврто коло ће чинити романи Иве Андрића који ће бити критички приређени, у штампани се већ налази роман *Госпођица*, који је критички приредио Милан Потребих. У 2021. години биће објављен роман *Проклета авлија*, који критички приређујем, док ће остали романи бити објављивани према динамици која је назначена у поменутом плану рада. Пето коло ће чинити Андрићеви есеји (под одредницом есеји обухваћени су есеји, критике, прикази,

есејистички записи, путописи, публицистички и други текстови), који ће бити распоређени у четири књиге према хронологији објављивања.

СКЛВ: Да ли постоје тренуци у којима Вам се чинило да сам писац постаје својеврсни помагач и посматрач развојног пута који настаје приликом приређивања? Можемо ли рећи да сте након једног целовитог приказа текста остварили суштинску пишчеву замисао, која пре појаве критичког издања није била у потпуности испуњена?

М. А.: Током рада на критичком приређивању Андрићевих дела сам писац је све време био врло драгоцен сарадник. Будући да је читавог живота водио бригу о својим књижевним делима, на првом месту њиховом језичком уређењу, Иво Андрић нам је оставио велики број упутстава и смерница. Тим приређивача све време се руководио пишчевом вољом и она је пред нама била као звезда водиља. Мислим да смо успели у напору да ослободимо Андрићева дела од штампарских грешака и да би сам писац тиме био задовољан. Он је дуго водио битку са штампарским грешкама и она је била променљивог успеха јер су се са новим издањима појављивале и нове грешке. Напредак штампарске технологије, надам се, значиће крај присуства овог оптерећења текста. Критичко приређивање збирке лирске прозе *Немири* пружа пример за испуњавање пишчеве замисли која пре критичког издања није била испуњена. Критичко издање доноси исправљене штампарске грешке које су преношене из издања у издање, али први пут је и у потпуности поштована пишчева последња воља. Андрићеве исправке у личном примерку првог издања збирке *Немири* сведоче о пишчевим намерама да исправи нека места на којима његова воља није била поштована приликом првог и јединог издања, као и да унесе неколико измена у текст. Лични примерак са поменутих измена јапански преводилац Казуо Танака добио је од Андрића 1968. године да би по њему урадио и објавио превод *Немира* на јапански језик. Танака је, свестан вредности поклона, примерак збирке копирао, послао назад у Србију и та копија се данас чува у Задужбини Иве Андрића. Будући да је примерак од стране аутора експлицитно дат за превод и штампу, за нас он има статус упутства издавачу за објављивање, те смо према њему унели Андрићеве исправке, чиме смо у потпуности поштовали његову стваралачку вољу, те су сада *Немири* први пут

објављени у облику који је писац за њих наменио.

интервју водила: Теодора Ђендић

ИНТЕРВЈУ СА ГЛУМЦЕМ МИЛАНОМ ГУТОВИЋЕМ

СКЛ Весна: Како Ви схватате вештину глуме?

Милан Гуговић: Веруј ми да никада нисам имао прилику да анализирам то све. Мислим да је, у ствари, вештина глуме карактерна особина. Није само вештина, него је и особина личности. Мислим да се од глуме може научити врло мало, да је углавном оно што Ви зовете таленат, и да оно што се иначе зове таленат, оно што ти је Бог дао. Ако то што ти је Бог дао буде толико раскошно, онда је раскошно и за публику, а ти томе не можеш баш много да додаш. У сликарству, наравно, можеш да компоњујући, мешајући боје, постигнеш чудне колорите. То се добија вежбама, а у глуми вежба не даје баш увек резултате. Даје у неком артистичком смислу, али у уметничком не. Тако ја гледам на каријере мојих колега и на своју каријеру.

СКЛВ: У чему је тајна успешне представе?

М. Г.: Тајна успешне представе је у једној реченици коју сам чуо да је изговорена у позоришту и потпуно је тачна, по мојој процени. Каже: да би представа била добра, треба да буде добар текст, да има добре глумце, да буде добар редитељ, па ако Бог дâ. Значи, не постоје никакви предуслови који ће гарантовати добру представу. Одлука о томе да ли ће бити велика представа, мала представа или ништавна представа не зависи ни од новца, ни од глумаца, већ од једне више силе која кроји наше судбине.

СКЛВ: Колико је времена потребно да се припреми представа?

М. Г.: Некада, када сам почињао да радим, била је Југославија, ми смо имали четири премијере годишње. Две у првом тромесечју, две у другом. Значи, четири премијере су биле довољне за једну сезону. Тада сам био у Југословенском драмском позоришту. Међутим, то је био комотан рад јер смо у то време били дотирани од државе. И могли смо комотно да радимо. Данас више нисмо дотирани од државе и издржавамо се од онога што нам публика дâ. Другим речима, за експерименте немамо ни покрића – ни финансијског покрића, а самим тим немамо ни овог другог јер немамо чиме да рескирамо. Зато за одржање једног институционалног позоришта нису довољне четири

премијере, него много више. И све те премијере не могу више да се играју дуго, самим тим што публика неће више да их гледа, а и због избора људи који играју у представама, јер је огроман број школа, огроман број и неталентованих људи, огроман број људи који се баве послом који није њихов итд. Значи да је потребан велики број наслова, што већи број наслова. То иначе краси и многа позоришта у свету, у Америци посебно.

СКЛВ: Пошто сте са својом представом обишли многе земље и континенте, гостовали сте свуда, у којем граду публика најбоље реагује на представу?

М. Г.: Све су публике исте. Чак и у неким забитима које нису имале прилике да уђу у позориште и виде. Рецимо, централна Аустралија – тамо има врло мало наших људи. Они су реаговали на иста места на која реагује публика овде, јер је све ово што говорим у *Обичној вечери*, у ствари, једна универзална ствар, ствар која се не мења вековима. Да ли ће да се пресвуче овако или да се пресвуче онако, али то је то. И кажем, не бих могао да одредим неку дестинацију, светску, коју бих лично истакао.

СКЛВ: Поред тога што одлично глумите, написали сте и брилијантне представе као што су *Обично вече* и *Украђена личност*. Шта Вас мотивише да стварате таква врхунска дела?

М. Г.: *Обично вече* је писано пре 20–30 година. Ја сам то писао као животни експеримент, у коме бих доказао, у то време тога није било, да бих доказао да може да се задржи пажња гледаоца без музике, без балета, без шминке, без костима, без статиста. Само са једним столом, столицом, једним текстом и са једним глумцем, наравно, који ће тај текст да изговори. И да је то довољно за представу која ће да држи пажњу у пуној сали. И ево, успео сам. Сада већ има доста тих stand up комичара.

СКЛВ: Како Вам успева да останете суздржани док хумором забављате публику?

М. Г.: Прво је мени било смешно то што говорим, па сам ја то већ иживео, па сервирам Вама ово што је мени било смешно. Видим да успевам да, у ствари, останем актуелан, да је заиста ово што је мени смешно и Вама смешно. Мада генерацијски имамо велики дијапазон година, али испоставило се да смо, што се духа тиче, годишњаци.

СКЛВ: Колико Ви представљате себе лично у представи *Обично вече*, а колико је то само лик који тумачите?

М. Г.: Ово је компилација разних прича, животних, прича које сам чуо, неке од њих сам једним делом измислио, а једним делом су потпуно преписане из живота. Све што сам украсио у њима, то је само језик, нисам дозволио псовку и тако. Ја себи не дозвољавам баш на сцени да говорим тако неке ружне речи. Мада знам да је то анахроно, јер на филму псују како отворе уста. Али ја избегавам да изговарам ружне речи. И само је у том смислу текст коригован. Ову причу о казахстанском хоџи, ову причу о соби у којој нема огледала...

СКЛВ: То су помало незгодне приче, које Ви испричате на културан начин.

М. Г.: То су приче које морају да уведу мало публику, знаш, јер публика је нежан цвет. Она као маса, без обзира колико делује грубо, ти према њој мораш, као према деци, да се понашаш с разумевањем.

СКЛВ: У данашњем времену, како сте и сами рекли, где се изгубила романтика, људи се, нажалост, посвећују и клањају само материјалном богатству, уместо правим вредностима какве су духовност и искрена љубав. Дивно је чути да постоји представа као што је *Догодине у исто време* и још једна, *Догодине као и увек*, које управо говоре о тој правој и реткој љубави. Како је дошло до идеје да се створи та представа?

М. Г.: Заборавио сам, морам да ти кажем. То је Бернард Слејд написао, то је један канадски писац. Он је написао и наставак те представе. То је погођена животна прича једног пара. Када сам то читао и када сам после оволико година, колико играмо, анализирао ту представу, упоредио сам је са једном песмом коју сам чуо и читао, од једне песникиње којој сам заборавио име. Она каже да жена увек живи са два мушкарца. Са једним, са којим живи и са другим, кога сања. И да је тај други човек, у ствари, њен прави човек. Када говоримо о *Догодине у исто време*, онда говоримо о једном пару који се, по нашем баналном речнику, швалерише. Она има свој брак, он има свој брак и они се виде једном годишње, али они имају контакт који је далеко вреднији од њиховог званичног контакта. Они у години проведу 24 сата, не дуже. Ни сат мање, ни дуже. Али та 24 сата у години њима означе целу годину, да би се испоставило да им означе цео живот.

Милан (Лане) Гуговић је прослављени српски глумац.

Завршио је Академију за позориште, филм, радио и телевизију у Београду и 1967. године постао члан Југословенског драмског позоришта. Значајне улоге остварио је и на телевизији, а нека од остварења јесу: *Тесна кожа*, *Бела лађа*, *Бој на Косову*, *Отворена врата*, *Другарчине*, *Метла без дршке*, *Вук Караџић*, *Отписани*, *Те кјеро Радиша*, *Бољи живот* и др. О симпатијама публике сведоче пуне сале на свим сценама где се Милан Гуговић појави (Народно позориште, Академија 28, Звездара театар, ЈДП, БДП). Аутор је представа *Обично вече* и *Украђена личност*, које су обишле многе континенте, а посебну пажњу привукао је и улогама у представама *Лажа и паралажа*, *Сумрак богова*, *Вечера будала*, *Арзамас*, *Златно теле* и др. Био је телевизијски водитељ у емисијама *Орално доба*, *Не може да шкоди*, као и у дечјој емисији *Пустолов*. Добитник је великог броја признања (Стеријина награда, Златна арена за улогу у филму *Полтрон*, награда Зоран Радмиловић, награда Ђуран, као награде за животно дело).

интервју водила: Марина Ђурчић

Технички директор

Иван Праштало

Уредништво

Урош Микић

Предраг Нуркић

Миња Томић

Сарадници

Тамара Бабић

Јелена Поповић

Катарина Стокић

Николина Михајловић

Тијана Саватић

Невена Митровић

Лектура

Сергеј Аврамов

Јелена Поповић

Катарина Стокић

Николина Михаловић

Лого

Урош Ристановић

Насловна страна

Ана Поповић

